

AZ ERDÉLYI HADMŰVELETEK 1944 KÉSŐ NYARÁN-KORA ŐSZÉN

III. RÉSZ¹

A magyarországi harcok kezdete

Augusztus 24-én a 2. Ukrán Front jobbszárnya a Keleti-Kárpátokban kijutott a magyar határ közelébe. A 40. hadsereg ékei megközelítették Karácsonköt (Piatra Neamt), a 7. gárdahadsereg ékei elérték a hegyekbe felvezető Tatros (Trotus) völgyét. Előbbinél a Kirchner-csoport, utóbbinál az Abraham-csoport (mindkettő a 8. német hadsereghez tartozott) késleltette előnyomulásukat.

5-én Friedrich Kirchner páncélos tábornok, az LVII. páncélos hadtest parancsnoka Karácsonkő keleti szegélyére vette vissza harccsoportja arcvonalát. Ettől hosszabb időn át szerepel a napijelentésekben a karácsonkői hídfő (Brückenkopf Piatraneamt).² A várossal a németek a moldvai Románia egy szelétét is tartották. Egy út vezet csak onnan a hegyekbe, amely feljebb, még román területen előbb ketté, majd háromfelé ágazik. A legészakibban fel lehet jutni Vatra Dornei városhoz, amely a Borgói- és a Radnai-havasok keleti lábainál fekszik. A középső a Békás-tó és a Keleti-Beszterce völgyében a Borszéki-szoroson át vezetett Magyarországra, a déli egyenesen felvezet a Gyilkos-tóhoz és a Békás-hágóhoz.

Az első harcok magyar területen azonban nem ott törtek ki, ahol a szovjet csapatok elérték a határt. Láttuk az I. részben a román vezetés intézkedéseit az 1940. évi második bécsi döntéssel Magyarországhoz visszacsatolt területek elfoglalására. Ezek egyenesen vezettek a román hadsereg és a magyar határvédelmi alakulatok közötti ellenségeskedések kirobbanásához. E kisebb összecsapásokat augusztus utolsó negyedében a Honvéd Vezérkar 1. osztálya napi tájékoztatóiban lehet figyelemmel kísérni. A szeptemberi tájékoztatók nem maradtak fenn.

A magyar határt a román erők egy nappal korábban lépték át, mint a szovjetek. Augusztus 25-én Marosvásárhely körzetében a román határőrség kisebb erőkkel harcfelderítő vállalkozásokat indított, amiket a magyar határvédelem még aznap vissza is szorított a határon túlra.³ Másnap több helyen történtek román betörések. Brassótól

¹ A tanulmány második része a *Hadtörténelmi Közlemények* 1998/2. számában (384-422. o.) jelent meg.

² Kriegstagebuch des Oberkommandos der Heeresgruppe Südukraine (Hadtörténelmi Levéltár, Mikrofilmtár, 895. tekercs; a továbbiakban KTB; ugyanezen rövidítéssel 1944. szeptember 24. után ~ der Heeresgruppe Süd), 895. tekercs, 7208204. felvétel.

³ *Gosztonyi Péter*: A magyar Honvédség a második világháborúban. Budapest, 1992. (A továbbiakban: *Gosztonyi*) 171. o. Megjegyzendő, hogy az augusztus 25-i marosvásárhelyi román betörrésre másutt nem található adatot. A forrás fogalmazása többféleképpen értelmezhető: „... olyan fegyveres akciók, amelyek nagyságukkal és intenzitásukkal túllépték az e térségben már megszokott magyar-román ellenségeskedések mértékét.” A 25-i adatot azért tartjuk elfogadhatónak, mert ez a nap a román haderő általában vett aktivizálódásának napja korábbi szövetségeseivel szemben, s mert 25-ére már valamennyi román tiszt ismerhette a román politikai és katonai vezetés Észak-Erdélyre vonatkozó nyilatkozatait és intézkedéseit.

északkeletre az aldobolyi román granicsár (határőr) őrs behatolt Illyefalvára (Ilieni), de a magyar csendőrök visszavetették a határon túlra.⁴ Makónál, illetve Mezőhegyesnél egy-egy századerejű román harccsoport lépte át a határt, ezeket magyar határ vadászok verték vissza.⁵ Az utóbbiakkal nem foglalkozunk, mert kiesnek vizsgálódásunk köréből.

Augusztus 26-án az összefüggő front (amennyire összefüggőnek tekinthető a visszavonuló német és az őket üldöző szovjet csapatok és csapattörédek térben sakk táblaszerűen széthúzódom halmaza) elérte és átlépte Magyarország (akkori) határát. Ez az a nap, amit a magunk részéről a magyarországi harcok kezdeteként értékelünk.

E napon egy harcokocsikkal megerősített szovjet gyalogos kötelék Dormánfalva (Darmanesti) irányából feljött az Úz völgyében és átlépte a határt. („*Von Onesti drückte er in Richtung auf den Ojtoz-Pass bis Grozesti vor und nördl. davon stieß er von Darmanesti im Uzul-Tal mit Infanterie und einigen Panzern nach Westen über die ung. Grenze bis 12 km nordostw. Feltiz.*”)⁶ A Dél-Ukrajna Hadseregcsoporthoz napjelenéséből az is kiderül, hogy a szovjet ékek elérték az Ojtozi-szoros keleti bejáratánál a román oldalon lévő Gorzafalvát (Grozesti), de a határt még nem.

Azt tudjuk, hogy kik voltak a védők. Az Ojtozi-szorosba és az Úz völgyébe a német Abraham-csoport részei vonultak vissza. Hogy magyar részről kik helyezkedtek el a völgyekben, az előző részben láttuk, itt elégséges arra utalni. A 70. határ vadászcsoporthoz tartozó 32. határ vadász-zászlóalj 1. százada az Úz völgyébe települt, közvetlenül a határra (az ún. Zollamthoz), 2. százada a Csobányos völgyébe, Csobányos-telepre. A 67. határ vadászcsoporthoz tartozó 26. határ vadász-zászlóalj 2. százada az Ojtozi-szorosban a közvetlenül a határon lévő Sósmezőn települt. Az erőd századok közül a 32/1. Úzvölgy-Zollamt, a 24/1. Ojtoz-telep térségében biztosította a völgyzárakat. Ezen kötelékeket erősítették a 11. és 13. székely határ őrszázlójai őrszei.

A támadókat ilyen részletesen nem ismerjük, csupán magasabbegység-szintig határozhatjuk meg a rendelkezésre álló szovjet (még nem orosz) és román szakkönyvek alapján. A 8. német hadsereg balszárnyával szemben, a Beszterce-hegység északi lejtőin és attól északra a 40. szovjet hadsereg; délre, a 8. hadsereg jobbszárnyával, illetve a IX. magyar hadtesttel és a Székely Határ védelmi Erővel szemben a 7. szovjet gárdahadsereg harcolt. Ennek arcvonalán vetették be a 2. lovas-gépesített csoportot (Gorskov-csoport).⁷ Az Úz völgyébe betört szovjet csoportot a német forrás harcokocsikkal megerősített gyalogos kötelékként határozza meg. A gyalogság a 7. gárdahadsereghez, a harcokocsizó kötelék a 23. harcokocsihadtesthez tartozhatott.⁸

⁴ A Honvéd Vezérkar 1. osztály napi tájékoztatói (HL Vkf. 1. o., 304. doboz; a továbbiakban: Tájékoztatók), 494/b. o.

⁵ Zákó András, *reszneki*: Őszi harcok 1944. Budapest, 1991. (A továbbiakban: Zákó) 21. o.

⁶ KTB 895. tekercs, 7208207. felvétel; A 2. hds. harcai Erdély földjén 1944. szept., okt. hóban (HL Békeelőkészítő iratok; a továbbiakban: BEI) 3. doboz A/VI/27.; 812. o.) 4. o.

⁷ Zaharov, M. V.: A 2. és a 3. Ukrán Front felszabadító hadműveletei Délkelet- és Közép-Európában 1944-1945. Budapest, 1973. (A továbbiakban: Zaharov) 138. o.; Marinescu, A. – Romanescu, Gh.: Armata romana in razboiul antihitlerist. Album de scheme. Bukarest, 1980. (A továbbiakban: AR) 72-73. 76. o.; Kálmán Dániel: A m. kir. Honvédség a 2. világháborúban I-II.; HL Tanulmánygyűjtemény 2779. fsz.; a továbbiakban: KD-) II 254. o.

⁸ Minaszjan, M. M.: Oszvobozsgyenyije narodov Jugo-Vosztocsnoj Evropü. Moszkva, 1967. (A továbbiakban: Minaszjan) 153., 160., 169. o.

A szovjet csapatok tehát 1944. augusztus 26-án az Úz völgyében átlépték a magyar határt. Megkezdődtek az 1945. április 12-ig tartó magyarországi harcok.⁹

Az előző fejezetben láttuk, hogy a német 46. gyaloghadosztály és az egy műszaki zászlóalj részeit összefogó Festner-csoport (Gruppe Festner) augusztus 26-án visszahátrált a Csobányos-völgyébe. Ott csupán a 32/2. határvadászszázad és a 13. székely határőrzászlóalj őrsei álltak. A szovjet csapatok 26-án a Csobányos völgyében is elérték és átlépték a határt, de nem hatoltak be mélyen az ország területére. Noha nem ütköztek számottevő ellenállásba, mégis megálltak, ez arra enged következtetni, hogy egy kisebb létszámú csoportról, oldalbiztosító őrsről, vagy harcfelderítő járőrrel lehetett szó.¹⁰

Ezen a napon a dél-erdélyi határon is incidensek voltak. Ekkor robbantak ki az ellenségeskedések a Barcaságban a német és a román hadsereg között. E napon vették birtokba a román csapatok a Tömösi- (Predeal-) szorosot, a 8. német hadsereg csapattörédei ellenében.¹¹ A Brassótól délre fekvő szoros elvesztése, pontosabban meg nem szerzése érzékeny veszteség volt a németek számára, mivel ez volt a legrövidebb és a legnagyobb áteresztőképességgel rendelkező átjáró a Déli-Kárpátokon, s a Bukarest–Ploiesti körzetében harcban álló erős német kötelékek ezen át vonulhattak (volna) vissza Magyarországra. Eredendően a szoros mindkét oldala román kézen volt, hiszen a Barcaság (Brassó környéke) a második bécsi döntést követően is Romániában maradt. Ott nem álltak rendelkezésre magyar csapatok, amelyek fedezték volna a német visszavonulást, illetve a román kiugrást követően azonnal lezárták volna a hágót. A brassói román összekötő törzs egyébként csak 26-án vált ki a hadseregcsoport kötelékéből („*Das rum. Verb. Kdo., das bei der H.Gr. geblieben war, verlässt die H.Gr.*”). Ez volt az utolsó, német parancsnoklási szervezetből kivált román parancsnokság. Azok a román tisztek, akik a negyedik napig (a királypucstól számítva) sem álltak át, a háború végéig német oldalon harcoltak. Számuk azonban igen csekély volt.¹²

A karácsonkői hídfő védelmét fokozatosan a 46. gyaloghadosztály vette át a Kirchner-csoporttól, ahogyan érkeztek csapatrészei Moldvából. 26-án a védelembé bekapcsolódott a Kessel-csoport (Gruppe Kessel), kötelékében a 286. rohamlöveg-dandárral és két lövészs századdal.¹³

Augusztus 26-ához érve foglalkoznunk kell a magyarországi harcok kezdetével.¹⁴ Ehhez elengedhetetlen a színhely ismerete. A Székelyföld keleti szegélyén az országhatár, a második bécsi döntés nyomán, megegyezett az ún. történelmi magyar-

⁹ KTB 895. tekercs, 7208207. felvétel.; *Mehner, Kurt*: Die geheimen Tagesberichte der deutschen Wehrmachtführung im Zweiten Weltkrieg 1939-1945. I-XII. Osnabrück, 1984. (A továbbiakban: KM-) X. 478. o.; Tájékoztatók 494/b. o. A magyarországi harcok befejezését illetően l.: Magyarország a második világháborúban. (szerk.: *Sipos Péter–Ravasz István*) Budapest, 1997. Javított és bővített utányomás, 300-302. o.

¹⁰ *Sylvester Lajos*: Úz-völgyi hegyomlás. *Új Magyarország*, 1994. augusztus 22-27. (A továbbiakban: *Sylvester*) augusztus 26.: 12. o.

¹¹ KM-X. 478. o.

¹² KTB 895. tekercs, 7208211. felvétel.

¹³ Uo.

¹⁴ A magyarországi harcok kezdetével a Székelyföld délkeleti szélén elsőként *Korom Mihály* foglalkozott. Ezúton (is) megköszönöm értékes segítségét, amit konzultációink során nyújtott.

román határral. A Székelyföld délkeleti csücskén érintett három hágó közül a legjobban járható a Csíki- és a Háromszéki-havasok között található Ojtozi-szoros. A Moldva felé folyó Ojtoz (Oituz) mentén épített út vezetett fel a 866 méter magasan fekvő hágóhoz. A határ a vízváltó regáti oldalán, Sósmező (Poiana Sarata) keleti szegélyén volt. A hágó magyar területen kezdődött, mintegy 4 km mélységben, s maga is 4 km hosszú volt. Attól Berecken (Brectu) át Kézdiszék irányába vezetett lefelé a műút. Bereck 6 km-re van a hágó nyugati kijáratától. Bereck és az attól 2,5 km-re északnyugatra fekvő Lemhény (Lemnia) között félúton érkezett ki a műút az első magyar oldali vízfolyáshoz, az Oltba igyekvő Feketeügyhöz. A határon lévő Sósmező akkor nagyközség volt, amely Háromszék vármegye Kézdi járásához tartozott. Sósmező és Bereck között félúton, a hágó nyugati kijáratánál feküdt Ojtoz-telep (Oituz), közigazgatásilag Bereck része. Román oldalon sokkal közelebb, 2 km-re volt a legközelebbi falu, az Ojtoz-menti Herzsa (Hirja). Sósmezőről magyar oldalra (legalábbis nagyobb csoportoknak) csak az Ojtoz-völgyében, a hágó irányába lehetett átjönni, de román oldalról nem csupán az Ojtoz-völgyében, hanem a Szalánc patak (Slanic) mentén is fel lehetett jutni ideig. Szalánctól (Slanic Moldova) talajút vezetett a Pap-hegy nyugati lejtőin Sósmezőre.¹⁵

Az Ojtozzal párhuzamosan, attól 20-25 km-re északra, ugyancsak a Tatrosba (Trotus) ömlik az Úz (Uzul). Kevésbé ugyan, de az Úz völgye is járható. Akkor javított talajút vezetett át benne Romániából Magyarországra. Az országhatár itt is a vízváltótól keletre, attól mintegy 7 km-re volt. A határtól 2 km-re feküdt Úzvölgy-telep (Valea Uzului), a tőle több mint 20 km-re fekvő Csíkszentmárton (Sinmartin) közigazgatási része (Csík vármegye, Csíkszentmártoni járás). A határon állt egy vám (a Székely Határvédelmi Erők hadrendjében is szereplő Zollamt Úz). A határtól 4 km-re román oldalon is volt egy telep, Úzmező (Poiana Uzului). A szó szoros értelmében az Úz völgyében nem volt hágó, a folyócska mentén lehetett haladni az Úzvölgy-teleptől 10 km-re található Aklos-csárdáig, ahol az északról érkező Bence patak ömlik az Úzba. Onnan délnek fordulva, a vízváltón átvágva, le lehetett ereszkedni a Kászon völgyében Csíkszentmárton felé; az Aklos-csárda melletti elágazótól nyugatnak haladva a vízváltót 8 km után lehetett elérni. A vízváltó előtt, az Úz forrásához közel fekszik Egerszék (Eghersec). Nagyobb csoportok Moldvából az Úz völgyében feljőve, az aklosi elágazón át, ezen a két úton juthattak be Magyarországra.¹⁶

Az Úztól 5-8 km-re északra, azzal párhuzamosan folyik a Csobányos (Ciobanus). Ez a folyócska is a Tatrosba igyekszik. A Csobányos mentén jó időben járható talajút futott, de a három átjáró közül ez volt a legkevésbé járható. A határ 2,5 km hosszan a Csobányos mentén haladt. Onnan, ahol északnak fordulva elhagyta a folyócskát, 5 km-re, magyar területen állt Csobányos-telep (Ciobanis). Az állandó lakóházakkal is rendelkező fűrésztelep közigazgatásilag a tőle 17 km-re délnyugatra fekvő Csíkszentgyörgy (Ciusingeorgiu) (Csík vármegye, Kászonalcsíki járás) része volt. Román oldalon a határtól 7 km-re folyó Tatrosig nem akadt lakott hely, a torkolatnál

¹⁵ Erdély. (Fodor Andrea – Kovács Zsolt: *Élet és Tudomány*, Budapest, 1991., M=1:500 000, magyar-német-román nyelvű; a továbbiakban: Térkép-1); Katonai térkép (M. kir. Térképészeti Intézet, Budapest, 1943., M=1:50 000; a továbbiakban: Térkép-3) 5576/K és 5577/Ny szelvény; Magyarország helységnévtára, 1944. Budapest, 1944. (a továbbiakban: Helységnévtár) 445., 521. o.

¹⁶ Térkép-1; Térkép-3, 5476/K szelvény; Katonai térkép, Reichwehrkartographieinstitut, Berlin, 19??., M=1:50 000; (a továbbiakban: Térkép-7) Zone 20 Kol., XXXV. számú szelvény; Helységnévtár 603. o.

Csobányostorok (Gura Ciobanosul) feküdt. Onnan a határhoz más úton, mint a folyócska mentén, nem lehetett feljönni. Magyarországra felé csak a Csobányos völgyében lehetett haladni, nyugatnak, a mintegy 10 km-re lévő forrásig, onnan át a vízválasztón és le az 5 km-rel lejjebb, délnyugatra található Csíkmenaságra (Armaseni). A Csobányos-völgyében sem volt szó szerinti értelemben vett hágó. Az Úz és a Csobányos völgye között terült el a Magyarós-hegy (másutt Mogyorós-hegy), több 900-1100 m közötti csúccsal, a csúcsok között nagyobb csoportok számára járhatatlan völgyekkel.¹⁷

Augusztus 27-én a szovjet 2. lovas-gépesített csoport részei a 7. gárdahadsereghez tartozó gyalogsággal két, akkor Magyarországhoz tartozó települést foglaltak el. A 23. harcokocsihadtest az Ojtozi-völgyben, betörve a magyar 26/2. határvadászszázad és a német Abraham-csoport védelmébe, elfoglalta Sósmezőt. A német-magyar csapatok rövid, de heves harc után nem erőltették tovább az Ojtoz völgyének kiszélesedésében fekvő nagyközség védelmét, inkább visszavonultak az Ojtozi-szoros keleti bejáratához, ahol a 24/1. magyar erődsszázad megszállta völgyzár volt található.¹⁸

Nem a közigazgatásilag önálló Sósmező volt azonban az első. 27-én reggel az Ojtozi-szorosban álló német-magyar erők még ellentámadást készítettek elő, azonban 17,15-kor

¹⁷ Térkép-1; Térkép-3 5476K szelvény; Térkép-7 zone 20 kol XXXV. szelvény; Helységnévtár 165. o.

¹⁸ KTB 895. tekeres, 7208213. felvétel.; KM-X. 482. o.; KD-II. 256. o.; *Minaszjan*, 153. o.

már Sósmező elvesztéséről futott be jelentés a Dél-Ukrajna Hadseregcsoporthoz.¹⁹ Úzvölgy-telep elfoglalása ugyanaznap, augusztus 27-én, de néhány órával korábban történt meg. Igaz, Úzvölgy-telep nem volt közjogilag önálló község, de házakkal rendelkező, térben különálló, állandóan lakott hely. Ilyenformán Úzvölgy-telep volt az első település, de Sósmező volt az első község, amely 1944-ben Magyarország akkori területén a szovjet csapatok birtokába került.

Az Úz völgyében a szovjet Gorskov lovas-gépesített csoport 5. lovashadteste is működött.²⁰ A csoport, amelynek állományában 20-30 harcokosi is volt, délelőtt meglepetésszerűen elfoglalta a határon lévő vámot, majd Úzvölgy-telepet, s körülzárt a völgyzárát. Az Abraham-csoporthoz, a 32/1. határvadászszázadhoz, a 32/1. erődcsázadhoz és a 4. székely határőrszázalhoz tartozó német-magyar katonák a völgyet szegélyező hegyekre húzódtak fel. A szovjet ékek befutottak az Aklos-csárdáig.²¹ A német források ugyan Poiana Uzului elvesztéséről tudósítanak, de azt egyértelműen meghatározzák, hogy az a határ magyar oldalán következett be („... *drangen feindl. Kav.-Verbände über die Grenze bis in Gegend SW Pojana Uzul for.*”)²² A határ magyar oldalán viszont Valea Uzului feküdt. A németek feltehetően összekeverhették a két telep, Úzmező (Poiana Uzului) és Úzvölgy (Valea Uzului) nevét. Egy visszaemlékezés a Magyarós-hegyen lévő magyar állások bekerítését is megemlíti, ami csak akkor volt lehetséges, ha a szovjet csapatok túlhaladták Úzvölgy-telepet.²³

26-án a Csobányos völgyében érték el a szovjet csapatok a Magyarós-hegy északi lábait, 27-én az Úz völgyében a délit. A hegyen állásban lévő, illetve az oda az Úz völgyéből felhúzódtott katonák 28-ára virradóra visszavonultak a Csobányos-völgybe. Akik északnak mentek le a hegyről, mert nem tudtak még a szovjet csapatok jelenlétéről a Csobányos völgyében, fogságba estek, akik északkelet felé húzódtak vissza, 28-án estére megérkeztek Csíkmenaságra.²⁴

Aznap, amikor az első szovjet kötelékek átlépték a magyar határt, a Honvéd Vezérkar 6. osztálya semmitmondó közleményt juttatott el a sajtónak. A 11 soros kommunikéből a keleti front eseményeivel foglalkozó 3 sor így hangzott: „*A magyar hadsereg Kárpáti arcvonalan az elmúlt héten kölcsönös felderítő tevékenységen kívül jelentősebb harccselekményekre nem került sor. Az ellenség helyi támadó vállalkozásait mindenütt visszavertük.*”²⁵ A „támadó vállalkozás” akkor kis erejű harcfelderítést, nem pedig területfoglalásra irányuló előrenyomulást jelentett.

A következő, szeptember 2-án keltezett hadijelentés bővebben foglalkozik az erdélyi harcokkal. A Mezőhegyes, Marosvásárhely, Sepsiszentgyörgy térségében végrehajtott román betörésekkel indít, hangsúlyozva, hogy azokat a saját csapatok minden esetben visszaverték (ami akkor, egy-két község elvesztését leszámítva, megfelelt a valóságnak).

¹⁹ KTB 895. tekercs, 7208220. felvétel.

²⁰ KM-X. 482. o.

²¹ Tájékoztatók 496/b. o.; *Sylvester*, augusztus 26.: 12. o.; *Sylvester*, augusztus 27.: 17. o.

²² KM-X. 482. o.

²³ *Sylvester*, augusztus 26.: 12. o.

²⁴ KTB 895. tekercs, 7208213. felvétel.; KM-X. 482. o.; KD-II. 256. o.; *Minaszjan*, 153. o.

²⁵ 27. számú hadijelentés (HL Hadijelentés-gyűjtő, a Honvéd Vezérkar 6. osztályának sajtó számára kiadott hadijelentései, 304/a. doboz; a továbbiakban: Hadijelentések), 674/b. o.

A Keleti-Kárpátokban, a Gyimesi-szorostól délre végig a Székelyföldön, a hadijelentés súlyos harcokról tesz említést. Megírja, hogy erős szovjet és román kötelékek több ponton behatoltak az ország területére. A kommuniké szerint magyar, székely (sic!) és német csapatok ezeket minden esetben a határra vetették vissza. Látni fogjuk a későbbiekben, hogy ez viszont már nem fedte a valóságot. A közlemény említést tesz a magyar csapatok román és szovjet területen végrehajtott harctevékenységről is.²⁶

Augusztus 27-én a Honvéd Vezérkar hadműveleti osztálya nagyobb erő kikerzését jegyezte fel a Keleti-Kárpátokban a határ előterébe, egy szovjet hadtestet a Tatros völgyében. Láttuk, ez valójában több volt: a Gorskov lovas-gépesített csoport 5. lovas és 23. harcokocsihadteste, továbbá a 7. gárdahadsereg egy lövészadosztálya. Harcos létszámuk nem volt magas, innen eredhet, hogy a magyar harcfelderítés egy hadtestnek vélte az Ojtozi-szorosba, illetve az Úz és a Csobányos völgyébe beérkező erőket.²⁷

Három szovjet hadosztályt jelentettek a Békás-szoros előteréből, a karácsonkői hídfőnél. Ezek a 7. gárdahadsereg 25. gárda-lövészhadtestének csapattestei voltak. A Tölgyesi-szoros előterében két szovjet hadosztályt és egy román hadtestet jelentettek. A szovjet hadosztályok a 24. gárda-lövészhadtesthez tartoztak, a hadtest innen hiányzó harmadik hadosztálya volt az, amelyik a Gorskov lovas-gépesített csoport gyalogságát alkothatta. A román hadtest a 7. hadtest volt, kötelékében a 103. és 104. hegyi parancsnoksággal (később hadosztállyal), a 8. határőrezreddel és a 17. gyalogezreddel. A később e térségben lezajlott harcokban a román erők így, hadtest-kötelékben nem vettek részt. A kosnai nyakkal szemben, s attól északra a Máramarosi-havasokig két szovjet hadtestet jelentettek. Ezek a 40. hadsereg kötelékébe tartoztak. Németvásártól (Targu Neamt) északra az 51., attól északabbra a Moldova folyó két oldalán az 50. hadtest helyezkedett el.²⁸ A hadműveletek e fázisában a szovjet hadosztályok pontos helyzete nem állapítható meg, de az megadható, hogy a hadosztályok és a dandárok mely hadtestekbe tartoztak.

27-én a déli magyar-román határszakaszon nem voltak harccselekmények.²⁹

Augusztus 28-án a székelyföldi határ déli szakaszán teljes szélességében fellángoltak a harcok. A szovjet csapatok szinte minden járható völgyben átlépték a határt és felvették a harcérintkezést a Székely Határvédelmi Erőekkel. Rendhagyó módon a Honvéd Vezérkar 1. osztálya napi tájékoztatójának vonatkozó részét teljes egészében idézzük:

„2. hds.

A.) K.Kárpát arcvonal: a Szé. hvéd. pk. védőkörletének D.részén az elg. több helyen átlépte az országhatárt. Éspedig:

az Ojtozi szorosban az elg. kb. 6-8 km. teret nyert.

A Lóbércz-n lévő saját szd. az öt É-ről megkerülni akaró elg-el harcban áll.

A Baska havasa 1367 hárp. területén saját szd. harcban áll az öt bekerítő elg-el.

²⁶ Hadijelentések 676/b. o.: 28. számú hadijelentés.

²⁷ Tájékoztatók 496/b. o.; Zaharov, 120-121. o. (vázlat); AR 59., 72-73., 76-79. o.

²⁸ Tájékoztatók 496/b. o.; Zaharov, 120-121. o. (vázlat); AR 59., 72-73., 76-79. o.

²⁹ Tájékoztatók 496/b. o.

Az Úz völgyében elg. pc-osok az Aklóscsárdá-ig jutottak előre. Itt lgv. gá-ink 4 elg. hk-t kilőttek.(ebből 3 drb. T-34-es volt.) A harcok folyamatban vannak. Az Úz völgyből Kászonfeltiz felé orosz előreszivárgás volt megállapítható.

Elg. részek a Csobányos patak völgyében a hv. po. örsöt visszavetették.

Piricskető-nél az elg. a határszöveget birtokbavette.

*Az Úz völgyi helyzet tisztázására Csíkszentmárton körzetéből 3 zlj-as csop-al ellentád. van folyamatban. Ennek eredménye még nem ismeretes.*³⁰

Augusztus 28-án a Csobányos völgyében óvatosabban haladó szovjet csapatok birtokba vették Csobányos-telepet.³¹ Másnap egy harckocsikkal is rendelkező harcfelderítő járőr, átlépve a vízválasztót, elérte Csíkszépvíz (Frumoasa)–Csíkcsomortan (Solmeni)–Csíkszentlélek (Leliceni) előterét, de nem foglalt el lakott helyet. A német napijelentésben szereplő Sósstelek csak egy tanya a Csobányostól néhány km-re folyó Szulta (Sulta) patak mentén, fenn a hegyekben. A 32. magyar határ vadász-zászlóalj német páncélozott harcjárművek támogatásával a fenti községektől 9-10 km-re keletre, még mielőtt a szovjet alegységek kiléptek volna a magasabb hegyek közül, megállította azokat.³² 30-án a Csobányos völgyéből 28-án kijutott szovjet ékek betörték Csíkszépvízre.³³ 31-én az állásaikból kivetett magyar alosztályok a 10. rohamtüzérosztály támogatásával visszafoglalták a községet.³⁴

Az Úz völgyében 28-án az arcvonal három napra stabilizálódott. Rögtönzött magyar alakulatokból és határőr-, illetve határ vadász-alosztályokból felállított 3 zászlóaljnyi erő, az Abraham-csoport támogatásával 28-án ellenlökést indított és elérte az Aklos-csárdát.³⁵ Az aklosi elágazóról csak 31-én vonultak vissza a Csíkszentmárton (Sinmartin) – Pottyond (Potiond) terepszakasza, de még úgy, hogy 2-5 km-rel a falvak előtt beásva magukat azokat is védték; feladták viszont Egerszéket (Eghersec).³⁶

A hadseregcsoporthoz napijelentése arról ír, hogy a magyar ellenlökés nem tört át, ellenben egy szovjet támadás áttört és teret nyert Csíkszentmárton irányába. Ez a Honvéd Vezérkar napi tájékoztatóinak ismeretében pontosításra szorul. A magyar ellenlökés valóban nem tört át, de nem is ebből a célból indult, hanem azért, hogy tisztázza a helyzetet az Úz völgyében. Eljutott az aklosi elágazóig, ahol a magyar csapatok három napon át lezárták a csíkszentmártoni irányt. Feladatát tehát teljesítette. A szovjet harcfelderítő járőr a másik irányban jutott túl az aklosi elágazón, nem a csíkszentmártoniban. A magyar forrásanyag egyértelművé teszi, hogy a járőr a Kászon völgyében jutott le az első falu, Kászonfeltiz határába, arról azonban nem tesz említést, hogy bevonultak volna a faluba, sőt kifejezetten felderítő csoportról ír, azt pedig tudjuk,

³⁰ Tájékoztatók 498/b. o.

³¹ *Sylvester*, augusztus 26.: 12. o.

³² KTB 895. tekercs, 7208231. felvétel.; Tájékoztatók 500-500/b. o.

³³ Tájékoztatók 502/b-503. o.

³⁴ Tájékoztatók 504/b. o.

³⁵ KM-X. 485. o.; Tájékoztatók 498/b. o.; *Sylvester*, augusztus 27.: 17. o.

³⁶ *Sylvester*, augusztus 27.: 17. o.

hogy e szovjet csoportoknak általában nem szabták feladatul lakott települések elfoglalását.³⁷

30-án a Kászon felső folyásánál fekvő Kászonfeltiz, Kászonaltiz, Kászonimpér és Kászonjakabfalva (Plaiesi de Sus, Plaiesi de Jos, Imper és Iacobeni) szovjet kézre került. A napi tájékoztató szerint a szovjet csapatok elérték a Kászonjakabfalvától délre telepített völgyzárát. Ott elakadtak, illetve nem erőltették tovább a támadást Kézdiszék irányába. Az Úz völgyében harcoló szovjet csapatok erejüket a nyugati irányban koncentrálták, ez váltotta ki a 31-i magyar-német visszavonulást az aklosi elágazótól.³⁸

Az augusztus 31-én a Csíkszentmárton–Pottyond terepszakasza visszavonult német-magyar csapatok meg tudták szilárdítani állásaikat. Ezt elősegítette a német Breith-csoport bekapcsolódása a harcokba, szeptember 3-án egy erősebb szovjet támadás mégis majdnem áttörte arcvonalukat. Ezt a védőszakaszt csak szeptember 11-én éjjelkor kezdték feladni, amikor már megindult a Székelyföld kiürítése.³⁹

Augusztus 28-án egy szovjet lovas harccsoport a Kászon (Casin) patak mentén (ez néhány km-re délebbre folyik az Ojtoznál Moldva irányába a Tatrosba; nem azonos a Kézdivásárhelynél a Feketeügybe torkolló Kászonnal) átlépte a határt, északnak fordult és kijutott az Ojtozi-szoros nyugati kijáratánál lévő Ojtoz-telephez. A keleti kijáratához előző nap visszavonult német-magyar erők feladták a szorost és a telepet.⁴⁰ Másnap a német Abraham-csoport részei, a magyar 26/2. határvadász- és 24/1. erődsszázaddal Bereck irányából ellenlökést indítottak és visszafoglalták az Ojtozi-szorost, illetve Ojtoz-telepet.⁴¹

28-án az arcvonal a Gyimesi-szorosban is elérte az országhatárt. A Gyimesi-szoros a Csobányos völgyétől 20 km-re északra található, benne maga a Tatros folyik Moldva irányába. A tulajdonképpeni szoros messze bent volt az országban. Attól a ponttól, ahol a folyó kilépett Magyarországról, légvonalban 12 km-t, de a folyó több mint derékszögű kanyarulata miatt a völgyben haladva felfelé 17 km-t kellett megtenni a szoros alsó bejáratáig, Gyimesfelsőlókig (Lunca de Sus). A határnál, Gyimes községnél (Ghimes) csak a 32. határportyázó század őrsői teljesítettek szolgálatot. A völgyet feljebb két helyen zárta le a völgyzár: Gyimesfelsőloknál, a szoros bejáratánál (32/2. erődsszázad), s előtte 6 km-re Gyimesközploknál (Lunca de Jos, 32/3. erődsszázad). Két zárat azért telepítettek, mert a felsőloki a tulajdonképpeni Gyimesi-szoros bejáratát zárta le, a középloki a falu alatt a Tatrosba torkolló Hidegség völgyét. E patak völgyében felfelé haladva ugyanis rá lehetett térni a Balánbányán (Balan) át Gyergyószentmiklósrá (Gheorgheni) vezető hegyi útra, amely a Békás-szorostól Magyarország irányába lefelé vezető völgybe torkollott, s azon át a Békás-szorost lezáró erők hátába lehetett kerülni.⁴²

³⁷ KTB 895. tekeres, 7208224. felvétel.; Tájékoztatók 498/b. o.

³⁸ Tájékoztatók 502/b-503. o.

³⁹ KTB 895. tekeres, 7208244. felvétel. Megjegyzendő, hogy a csoportot nem Hermann Breith páncélostábornok, a III. páncélosadtest, hanem Friedrich Breith altábornagy, a 4. hegyihadosztály parancsnoka vezette. *Sylvester*, augusztus 27.: 17. o.

⁴⁰ KTB 895. tekeres, 7208224. felvétel.

⁴¹ KTB 895. tekeres, 7208231. felvétel.

⁴² *Veress Lajos, dálnoki: Magyarország honvédelme a II. világháború előtt és alatt (1920-1945) I-III.* München, 1973. (A továbbiakban: *Veress-*) III. 1., 2. sz. vázlat; Térkép-1.

28-án a szovjet 5. lovashadtest jobbszárnya a Tatros mentén elérte a határt, elfoglalta a román oldali Palánka (Palanca) határvárost, s az attól 1 km-re lévő, magyar oldali Gyimest. Nem ért el azonban maradandó sikert, ugyanis a német Festner-csoport egy része, amelyik a Tatros völgyében Moldva felől visszavonulva éppen aznap ért a határhoz, Brusturoasa felől hátra támadta a szovjet harccsoportot, s visszafoglalta Palánkát, illetve Gyimest.⁴³ A Festner-csoport azonban nem állt meg a határon, hanem tovább hátrált felfelé a Tatros mentén. 29-én a Gyimesközéplak előtti völgyzárírig vonult vissza. A völgyzár alatti falvakat (Gyimes, Tarhavaspataka, Gyimesbükk) feladta.⁴⁴

Magában a szorosban 30-án nem voltak számottevő harcok, de a Palánkáról délre a hegyekbe felvezető úton a szovjet oldalőrsök felhatoltak a Csobányos völgyét északról határoló hegyekig, s (ellenállás nélkül) elfoglalták az út menti öt kis falut, ebből hármat – Gyepecze (Cadaresti), Sóstelek (Pajistea) és Kóstelek (Cosnea) – magyar területen.⁴⁵ 31-én, a hegyeken Csügéstől (Ciughes) nyugatra átkelve, leereszkedtek a Boros patak mentén, elfoglalták Borospatakát (Valea Boros), s Gyimesközéplak és Gyimesfelsőlok között kijutottak a Tatrosához. Gyimesközéplak, bár így a hátába kerültek, még nem esett el, oda kelet felől épp aznap érkezett be egy visszavonuló német zászlóalj.⁴⁶

28-án Németvásár felől az 50. szovjet lövészhadtest csapatai behatoltak a hegyek közé, s a XVII. német hadtest védősávjának déli szárnyán (még román területen) elérték a Békás-tó északi csücskét. A 46. gyaloghadosztály részei nem tudták megtartani a tó keleti szegélyét, a szovjet ékek másnap észak felől a Beszterce és a Békás összefolyásánál elérték Békás (Bicaz) városát. A németek a kelet-nyugati irányban keskeny, de észak-déli irányban hosszú tó nyugati partján nem foglaltak védőállásokat. Ez a betörés veszélyeztette a LVII. páncéloshadtest északi szárnya által tartott karácsonkői hídfő hátát, hiszen a Beszterce keskeny völgyén túl másfélezres hegyek magasodnak, s ha a völgy elvész, nincs hol visszahúzódniuk Magyarországra, bekerítésbe kerülnek.⁴⁷

Magát Karácsonkő (Piatra Neamt) városát a Kessel-csoport még 27-én feladta,⁴⁸ de attól 8 km-re feljebb, a Beszterce völgyében, a hídfőállást tovább tartotta. Az előző napi északi szovjet előretörés miatt 30-án az egész hídfőt feladta, s Békás városáig vonult vissza, lezárva a Békás-szoros moldvai feljáratát. Hátát ezzel a manőverrel biztosította, ugyanis onnan már nem volt más felvezető út a hegyekbe, mint a Békás patak völgye.⁴⁹ Másnap folytatta a visszavonulást, kiűritette Békás városát és Gyergyóbékásnál (Bicazu Ardelean) átlépte a magyar határt.⁵⁰

Harcok Észak-Erdélyben és a Székelyföldön szeptember 5-ig

⁴³ KTB 895. tekercs, 7208224-7208225. felvétel.

⁴⁴ KTB 895. tekercs, 7208236. felvétel.; Tájékoztatók 500-500/b. o.

⁴⁵ Tájékoztatók 502/b-503. o.

⁴⁶ Tájékoztatók 504/b. o.

⁴⁷ KM-X. 485. 488. o.; Tájékoztatók 504/b. o.

⁴⁸ KM-X. 482. o.

⁴⁹ KM-X. 491. o.; Tájékoztatók 504/b. o.

⁵⁰ KM-X. 493. o.

Augusztus utolsó napjaira számottevően romlott a Bukarest és Ploiesti térségében harcoló német csapatok helyzete: 29-én a 6. szovjet gárda-harckocsihadsereg ékei elérték a körzetet. A 6. német hadsereg XXIX. hadteste e napon az olajmezők felől kísérletet tett az áttörésre a Tömösi-szoros irányába, de támadása a szoros előterében elakadt.⁵¹ A következő két napban a hadseregcsoport napijelentéseiből újabb áttörési kísérletekről értesülhetünk. Szeptember 1-én már azt olvashatjuk, hogy nem érkezett be róluk további jelentés („keine Meldungen”). A hadtestparancsnokságtól néhány fő gyalogosan átjutott Magyarországra. A Bukarest körzetében küzdő Stahel-csoportról 30-a óta nem futottak be jelentések. Ez azt jelentette, hogy az ottani erőket elveszítettnek kellett tekinteni, nagyobb harcértékű kötelékek visszaérkezésével a Kárpátokon át már nem lehetett számolni a térségből.⁵² Meglepetésként hatott, hogy 8-án a Stahel-csoporthoz és az 5. légvédelmi tüzérhadosztályhoz tartozó 2000 német katona, igaz nehézfegyverek nélkül, a hegyeken át elérte a 6. hadsereg arcvonalát.⁵³

Szeptember 1-én a 6. hadsereg Prut, majd Szeret menti arcvonaláról visszavonuló legnagyobb köteléke, a 20 ezer főt számláló Mieth-csoport vonatkozásában is megjelent a baljós „keine Meldung” bejegyzés.⁵⁴

Ennek ellenére a hadseregcsoport parancsnoksága nem mondott le a Barcaságból Havasalföldre átvezető Tömösi- és Bodza-szoros birtokba vételéről. Szeptember elején már nem a 6. hadsereg visszavonulásának biztosítására szándékoztak elfoglalni az átjárókat, hanem a szovjet csapatok átkelésének megakadályozására. Friessner sietni akart, hogy megelőzze a 2. Ukrán Frontot. Felmérte azonban, hogy elegendő német haderő ehhez napokon belül nem fog rendelkezésére állni. 2-án magához kérte Veress, akinek hadserege e napon lépett a hadseregcsoport kötelékébe. Többek között arról is beszélt vele, hogy magyar csapatokkal együtt szeretné végrehajtani a támadást. Veress maga is fontosnak látta a Déli-Kárpátok hágóinak birtokba vételét. A 7. és 9. póthadosztályt, valamint a 2. páncélosadosztályt említette meg, mint a támadásban résztvevő erőket, de kérte azok megerősítését német tábori, páncéltörő és légvédelmi tüzérséggel. Szóba került egy, a Vöröstorony-szoros elfoglalását célzó támadás is. (Ez az Olt áttörésében, a Fogarasi-havasok nyugati oldalán húzódik.) A Tömösi- és a Vöröstorony-hágó között délkeletről a Barcaságba átvezető Törösvári-szorosról (a német források szerint) nem esett szó, de nyilvánvalóan azt is birtokba kellett volna venni. A támadásnak két súlypontja lett volna, Brassó, illetve Nagyszeben irányában (mint az 1916 szeptemberében indított ellentámadásnak). Veress Nagyszeben kijelölésével már a 2. hadsereg várható támadására gondolt, hiszen az a Kolozsvár–Torda–Marosludas vonal folytatásában fekszik. Veress jelentette, hogy a három hadosztály legkorábban 3-ától áll rendelkezésére. A támadás kezdőnapját még nem tűzték ki.⁵⁵

A felismerés, hogy a szovjet csapatok napokon belül elérik a Vöröstorony-hágót is, első ízben augusztus 30-án jelenik meg a német napijelentésekben. Ez azonban nem

⁵¹ KM-X. 488. o.

⁵² 51/ KTB 895. tekercs, 7208238., 7208406. (VIII. 30.); 7208244., 7208412. (VIII. 31.); 7208251., 7208419. (IX. 01.) felvétel.

⁵³ KTB 895. tekercs, 7208489. felvétel.

⁵⁴ KTB 895. tekercs, 7208419. felvétel.

⁵⁵ KTB 895. tekercs, 7208254. felvétel.

jelentheti azt, hogy a katonai vezetők korábban nem gondoltak volna erre az eshetőségre.⁵⁶

A Tömösi-szorost a román csapatok már augusztus 26-án lezárták, a Bodza-szorost csak három nappal később.⁵⁷ 30-án a Winkler-csoport még áttört rajta, ezt követően a Gerecke-csoport védőállást alakított ki az átjáró északnyugati kijáratánál lévő Bodzafordulónál (Intorsura Buzaului)⁵⁸ A Winkler-, Mahlmeister- és Ludwig-csoport csak szeptember 1-én adta fel Nehoiu térségét, s lassan visszavonulva 3-án ért be a magyar állásokba Bodzaforduló felett.⁵⁹ A Bodza völgye Nehoiunál szélesedik ki Havasalföld felé, a folyó ott lép ki a magas hegyek közül.

Augusztus 29-én Sepsiszentgyörgytől délnyugatra, Előpataknál (Vilcele), s a várostól délkeletre, Bikfalvánál (Bicfalau) voltak elhárító harcok a betört román határőr csapatokkal. A két magyar határvédezcsoport és egy rohamcsoport megtámogatására a Sepsiszentgyörgy–Brassó út tengelyében német ellenlökés indult, amely a határon túlra vetette vissza a románokat.⁶⁰ Másnap a románok ismét átlépték a határt. A Honvéd Vezérkarnak egy ezrednyi erő betörését jelentették Előpatak, egy másik ezrednyit Illyefalva (Ilieni)–Kökös (Chichis) körzetében. Utóbbi kettőt a románok elfoglalták.⁶¹ 31-én magyar-német erők visszafoglalták Illyefalvát és Kökösöt, viszont egy újabb román betörés nyomán elesett Előpatak. Ezeket a betöréseket leszámítva 30-31-én jelentősebb harctevékenység a déli magyar-román határszakaszon nem folyt.⁶²

30-án már nem a határőrséghez, hanem a harcoló haderőhöz tartozó román csapatok lépték át a határt az Olt vonaláról, a Baróti-hegység két oldalán. A hegyihadtest számára 30-án érkezett a parancs Bukarestből a határ átlépésére.⁶³ Igaz, a román fegyveres erőknél a határőrség a hadsereg része volt, de a határon szolgálatot teljesítő határőrség elkülönült a hadműveletek megvívására hivatott seregtestektől.

30-án a 4. német hegyihadosztály részeit már bevetették az Ojtozi-szorosban és az Úz völgyében, ami hozzájárult a helyzet stabilizálásához.⁶⁴ Az Ojtozi-szorosban másfél német zászlóalj a 8. székely határőrzászlóaljjal ellenlökést indított és visszavette az előző nap elvesztett berecki határőrlaktanyát.⁶⁵ Berecket másnap rövid időre egy harcokocikkal megerősített szovjet harccsoport elfoglalta, de a magyar-német alosztályok még aznap kiszorították őket a faluból. Az ojtozi völgyzár és Ojtoz-telep azonban végleg elesett. Az arcvonal ezt követően Bereck és Lemhény északkeleti szegélyén húzódott.⁶⁶

⁵⁶ KTB 895. tekercs, 7208243. felvétel.

⁵⁷ KTB 895. tekercs, 7208234. felvétel.

⁵⁸ KTB 895. tekercs, 7208241. felvétel.

⁵⁹ KTB 895. tekercs, 7208252-7208253., 7208271. felvétel.

⁶⁰ Tájékoztatók 500-500/b. o.

⁶¹ Tájékoztatók 502/b. o.

⁶² Tájékoztatók 504/b., 505. o.

⁶³ AR 77. o.

⁶⁴ KTB 895. tekercs, 7208238-7208239. felvétel.

⁶⁵ Tájékoztatók 502/b-503. o.

⁶⁶ Tájékoztatók 504/b. o.

30-án a kosnai-nyaknál a XVII. német hadtest román területen a Vatra Dorneit megközelítő 159. szovjet gárda-megerődített körlet feltartóztatására magyar alakulatokat, egy határvadász- és két székely határőrszázalóaljat is harcba vetett a 3. német hegyihadosztály támogatására. Ellenlökésük sikeres volt, a város csak október 1-én került a szovjet csapatok birtokába. Ezzel északon, a Borgói-hágónál egy hónapra elhárult a szovjet betörés veszélye. Ez fontos volt, mert a kosnai nyakat és az attól északra húzódó kárpáti arcvonulat a német hadvezetés fokozottan kívánta védeni.⁶⁷

A szovjet 23. harcoksihadtest szeptember 1-én folytatta támadását Kézdiszékben; az Ojtozi-szoros felől behatolt Bereckre és Lemhénybe. Északról, a Veres-víz völgyében (mely keletről párhuzamosan folyik a Kászón patakkal) elérték és elfoglalták Esztelneket (Estelnic). Ezzel Kézdivásárhelytől északkeletre kijutottak a hegyek közül a Székely-medencébe.⁶⁸ 2-án a 4. német hegyihadosztály és a 8. székely határőrszázalóal ellenlökést indított, s időlegesen visszafoglalták a Lemhény–Bereck–Ozsdola vonalat.⁶⁹ 4-én egy újabb betörés nyomán harmadszor, véglegesen elveszett Bereck. A szovjet harcokszik Ozsdoláig hatoltak. Ugyanezen a napon egy német ellenlökés visszavette Esztelneket és Kurtapatakat az Ojtozi-szoros kijáratától északnyugatra.⁷⁰

A 4-én Ozsdoláig hatolt szovjet harccsoport nem az Ojtozi-szoros irányából érkezett, mint korábban mindig. A 23. harcoksihadtest felderítői megtalálták azt a murvával javított talaj-hadiutat, amit a román hadsereg munkaszolgálatosai 1938-ban építettek: Ozsdolát kötötte össze a regáti Putna patak völgyével és az Ojtozi-szorostól 10 km-re délre 1500 m magasan szelte át a Háromszéki-hegységet. Az út nem valamely szoroson vagy hágón ment keresztül, így az Árpád-vonal erődítményei sem zárták le azt.⁷¹

Szeptember 4-én, miután a kora reggel indított szovjet támadás Berecktől nyugatra elakadt, csökkent a szovjet nyomás az Ojtozi-szorosban. A Déli-Kárpátokon való átkelés elősegítésére és az onnan támadásba történő átmenet céljából Malinovszkij ezen a napon vezényelte át a 23. harcoksihadtestet Brassó térségébe. A hadtestparancsnokság még aznap megkezdte erői kivonását az Ojtozi-szorosból és az Ojtoz–Onesti–Foksány–Ploiesti–Tömösi-szoros menetvonalon megindította azokat Brassó irányába.⁷²

A Gyimesi-szorosban szeptember 1-én újabb alakulatok jelentek meg: a szovjet 6. gárda-lövészadosztály, a román 103. hegyihadosztály, a 7. nehéztüzérezred és az 1. páncéloscsoport; a 24. szovjet gárda-lövészadosztály kötelékébe tartoztak, mint a 6-án ugyanott bevetett 72. szovjet gárda-lövészadosztály is. A friss erők megjelenése azonnali eredményt hozott: keletről, Gyepetze felől átkeltek a vízvásztón, leereszkedtek a Tatros völgyébe és átvágták az út- és vasútvonalat Gyimesfelsőlök és Sántatelek (Trotusului) között.⁷³ 2-án a 10. magyar rohamtüzérosztály támogatásával a

⁶⁷ Tájékoztatók 504/b. o.; KTB 895. tekercs, 7208245. felvétel.; AR 73. o.

⁶⁸ KM-XI. 3. o.; KTB 895. tekercs, 7208251., 7208253. felvétel.

⁶⁹ KTB 895. tekercs, 7208257. felvétel.

⁷⁰ KTB 895. tekercs, 7208273. felvétel.

⁷¹ Nagy Jenő közlése, aki 1944-ben 13 évesen Sárfalván élte át az eseményeket. Sárfalva Ozsdola szomszéd faluja Kézdivásárhely irányában.

⁷² *Minaszjan*, 169. o.

⁷³ KTB 895. tekercs, 7208251. felvétel.; AR 79. o.

46. német gyaloghadosztály részeiből álló Festner-csoport azonban helyreállította az összeköttetést Gyimesközéplök és Gyimesfelsőlok között.⁷⁴

Szeptember 1-én románok lépték át a határt a Szászrégen–Kolozsvár úton Szászrégen irányába és elfoglalták Mezőörvényest (Urmenis). Ettől délre 15 km-re egy másik harccsoport is átlépte a határt, s elfoglalta Mezősámsondot (Sincai) és Mezőrücsöt (Riciu). A 23. határvadász-zászlóalj Mezőörvényest még aznap visszavette, de a másik két község román kézen maradt.⁷⁵

2-án a román hegyihadtest négy csoportja (Illyefalvánál a Doboli-, Előpataknál a Vilcele-, Bölönnél a Belin-, Barótnál az Agostin-csoport) tüzérségi előkészítést követően támadásba ment át az Olt folyó Kőkös–Ágostonfalva szakaszán. A jobbszárny Doboli-csoport nem jutott előre. A balszárny Agostin-csoport elérte Barótot (Baraolt), majd Bibarcfalvát (Biborteni) és Olaszteleket (Talisora), ám a 13. székely határőrzászlóalj feltartóztatta, másnap egy német páncéloscsoport (10 rohamlöveg és 7 felderítő harcjármű) támogatásával visszavetette a határon túlra. A középen támadó két csoport azonban 7-10 km mélyen kijutott a Sűgásfürdő (Baile Sugas)–Szárabajta (Aita Seaca)–Köpec (Capeni) vonalra, ahol megkapaszkodott. Az arcvonalt az elkövetkező napokban itt a mindkét oldalról indított támadások és ellenlökések ellenére nem változott számottevően, bár 4-én a német Thams-csoport visszavette Szárabajtát és Köpecet.⁷⁶

Szeptember 4-én a német-magyar csapatok Sepsiszentgyörgytől délnyugatra újabb betörési kísérletet hártottak el. Ez önmagában még nem érdemelne említést, mégis riasztó jel volt a hadseregcsoporthatóság számára, hogy azt szovjet katonák hajtották végre. Igaz ez csak egy harcfelderítő járőr vállalkozása volt, de megjelenésük azt jelentette, hogy a szovjet csapatok előőrsei már bent vannak Dél-Erdélyben.⁷⁷

4-én a Békás-szorosba felvezető út mentén a 46. gyaloghadosztály részei, miután a szovjet csapatok átkarolták ottani völgyzárukat, feladták az utolsó román falut, Tikost (Ticos-Floarea). A front ezen a napon a Békás-szorosban is elérte a magyar határt.⁷⁸

Egyre égetőbbé vált, hogy a Dél-Ukrajna Hadseregcsoporthatóság aktív harctevékenységet kezdeményezzen, mégpedig hadműveleti szinten.

A 2. magyar hadsereg támadása Erdélyben

Német részről egy dél-erdélyi támadás, mint azt láttuk, már a román átállás utáni napokban felmerült. A Dél-Ukrajna Hadseregcsoporthatóság egészére vonatkozó hadműveleti utasítás azonban csak szeptember 2-án született meg, azon a napon, amikor a 2. hadsereg és a Gruppe Siebenbürgen az alárendeltségébe lépett. Friessner vezérezredes, a hadseregcsoporthatóság parancsnoka 2-ára virradóra távirati úton juttatta el hadműveleti utasítását a 6., 8. német, a 2. magyar hadsereg, a Gruppe Siebenbürgen és a mögöttes

⁷⁴ KTB 895. tekercs, 7208257. felvétel.

⁷⁵ KTB 895. tekercs, 7208252. felvétel.

⁷⁶ KTB 895. tekercs, 7208260., 7208265. felvétel.; AR 77. o.

⁷⁷ KM-XI. 9. o.

⁷⁸ KTB 895. tekercs, 7208273. felvétel.

hadműveleti terület parancsnoksága számára. Fő irányelvként a Keleti-Kárpátok megtartását és Déli-Kárpátok birtokba vételét határozta meg, kiemelve a terep adta lehetőségek kihasználását („...unter Ausnutzung des starken Naturhindernisses der Karpaten...”).

A hadseregcsoport jobbszárnyának előírta a harcászati kapcsolat megteremtését a Vaskapunál a délkeleti hadszíntér főparancsnoka (Oberbefehlshaber Südost) alárendeltségébe tartozó erőkkel. Nem határozta meg az ezért felelős magasabb parancsnokságot, de a későbbi események ismeretében tudjuk, hogy a Szerbiában harcoló német csapatokkal az összeköttetést az onnan áthozott 4. SS-páncélgránátos hadosztály és a leendő 3. magyar hadsereg kötelékébe tartozó alakulatok teremtették meg.

A fő feladatot a 2. hadseregnek és a Gruppe Siebenbürgennek kellett végrehajtania: támadás Dél-Erdélyen át a Déli-Kárpátok átjáróinak birtokba vételére és lezárására („...durch das rum. Siebenbürgen nach Süden vorzustossen und die Pashhöhen der Südkarpaten [...] zu gewinnen und zu sperren.”). A 2. hadseregnek Kolozsvár térségében, az Erdély-csoportnak Marosvásárhely körzetében kellett gyülekeznie a támadáshoz. Friessner külön is kiemelte a Vöröstorony-szoros lezárását, mivel földrajzi helyzete és adottságai következtében az Olt-áttörés mentén húzódó átjáró nagyobb gépesített kötelékek viszonylag gyors átkelését tette lehetővé Dél-Erdélybe. Ezt azért is hangsúlyozta, mert augusztus végéig, ameddig esélyt láttak a Ploiesti-i olajmezők megtartására, a Tömösi- és a Bodza-szoros birtokba vétele és védelme volt napirenden.

A 6. hadsereg parancsnoksága nem kapott támadó feladatot. Vissza kellett vonnia a még a Bodza-szorosban harcoló erőit, újjá kellett szerveznie az alárendeltségébe tartozó parancsnokságokat és alakulatokat, illetve ezzel párhuzamosan ki kellett terjesztenie védősávját nyugat felé, a 2. hadsereg balszárnyáig. A Bodza-szoros ezzel az egyetlen olyan átjáróvá vált, amelynek birtoklását és védelmét a továbbiakban a hadseregcsoport nem tekintette feladatának. Ez nem jelentette az arcvonal megszakítását, mint látni fogjuk, a szorosból történő arcvonal-visszavétel csak a magyar területen húzódó vízváltásztóig tartott, s az új védelmi vonal vezetését éppen annak mentén jelölték ki.

A hadseregcsoport balszárnyán a 8. hadsereg számára a Keleti-Kárpátok tartását (szó szerint a hadseregcsoport keleti arcvonala = *die Ostfront der H.Gr.*) határozta meg, azzal, hogy e feladat végrehajtásához a hadseregcsoport parancsnoksága folyamatosan erősítéseket küld a hadsereg déli szárnyára, tehát a Székelyföldre.⁷⁹

A szeptember 2-i német napijelentésben az aznap elért vonal leírásánál új védővonal kiépítésével (*Aufbau einer Verteidigungsfrent*) találkozunk, mégpedig a támadásra kijelölt körzetektől keletre. Brassótól északkeletre a határ mentén, Előpatak–Kökös vonalában jelölték ki a vonalat, ettől keletre kiépítésének román területen is folytania kellett, magába foglalva a Bodza-szoros erdélyi kijáratánál Bodzaforduló (Intorsura Buzaului) várost. Ettől északkeletre tért vissza a határhoz Zágon (Zagon) előtt, majd Kovásznától (Covasna) és Zabolától (Zabala) ismét keletre húzódott, a Lakócza-csúcs irányába.⁸⁰

⁷⁹ KTB 895. tekercs, 7208258-7208259. felvétel., a vonatkozó intézkedés száma: H.Gr. Südukraine Ia Nr. 3361/44 g.Kdos.

⁸⁰ KTB 895. tekercs, 7208257-7208258. felvétel.

A második bécsi döntésben megvont erdélyi belhatár pontosan a Lakócza-csúcsnál találkozott a történelmi határral. Az akkori magyar-román határ délkeleti végszakasza az 1700-1800 m magasságú gerincvonalon húzódott Zágontól Kommandó (Comandau) határán át a Lakóczáig. A román oldal felé a terep már lejtett. Bodzaforduló ugyan a vízválasztó délkeleti oldalára esett, de védelmével a németek biztosították a Magyarország felé átvezető négy útvonalat. Idáig a Regátból csak egy út vezetett fel és itt ágazott ötfelé (az ötödik Brassóba vezetett, nem magyar területre). A várost leszámítva az új védővonalnak a gerincvonalon kellett haladnia. Kommandó elvesztésének pontos napja ismeretlen, ott minden valószínűség szerint nem folytak harcok, mivel a falu a magas hegyek Regát felé eső lejtőin épült, 5-6 km-rel a gerincvonal alatt.⁸¹

Miután a hadműveleti parancs kiment, a hadseregcsoport vezérkari főnöke, Grolman vezérőrnagy távbeszélőn tájékoztatta Greiffenberget kiadásáról, illetve tartalmáról. A Wehrmacht magyarországi meghatalmazott tábornoka a beszélgetés során jelezte, hogy ismeretei szerint a 2. hadseregtől nyugatra egy másik magyar csoportosítás („*eine andere ung. Gruppe*”) is támadásba fog lépni. A IV. hadtestről volt szó.⁸²

Nem célunk a Heszlényi József altábornagy parancsnoksága alatt szeptember 1-én harcoló seregtesttől alakult⁸³ IV. magyar hadtest (19-étől 3. hadsereg) megalakulásának és harcainak bemutatása. Azt azonban érdemes megjegyeznünk, hogy támadó alkalmazását a Bánságban és Arad térségében, az Erdélyt határoló hegyek kijáratainak (*Ausgangsraum*) lezárására az erdélyi meghatalmazott tábornokká augusztus 27-én kinevezett Arthur Phleps SS-Obergruppenführer már 28-án kérte.⁸⁴

Szeptember 3-án a Délkelet Főparancsnok („Oberbefehlshaber Südost”) vezérkari főnöke táviratilag jelezte a Dél-Ukrajna Hadseregcsoport parancsnokságának, hogy a Vaskaputól keletre fekvő Vulkán-szoros birtokba vételére nem áll módjában erőket küldeni. Ez alapvetően nem lephette meg Grolmant, hiszen az előző nap kiadott hadműveleti utasításban eleve úgy számolt, hogy a Vaskapuig, tehát a Dunáig neki kell lezárnia a Déli-Kárpátokat.⁸⁵

Ugyanezen a napon Phleps jelentette Grolmannak, hogy értesülései szerint a magyar csapatok még nem fejezték be gyülekezésüket az előző nap meghatározott támadáshoz. Ennek ellenére sürgette, hogy a támadást a szovjet csapatok megelőzésének céljából másnap indítsák meg („... *soll der Angriff nunmehr morgen erfolgen.*”). Ez volt délelőtt. Este Eismann, aki aznap foglalta el állomáshelyét a 2. hadseregparancsnokság mellett a német összekötő törzs főnökeként, azt jelentette Grolmannak, hogy a másnapi támadáshoz minden szükséges előkészület megtörtént.⁸⁶

Éjfél előtt Phleps telefonon még egyszer kapcsolatba lépett Grolmannal és rákérdezett a támadás 24 órával történő elhalasztására. Hangsúlyozta, csoportja ugyan készen áll, de

⁸¹ Térkép-1.

⁸² KTB 895. tekercs, 7208262. felvétel.

⁸³ KD-II. 255. o.

⁸⁴ KTB 895. tekercs, 7208230. felvétel.

⁸⁵ KTB 895. tekercs, 7208268. felvétel.

⁸⁶ KTB 895. tekercs, 7208268. felvéte.

a népi németek miatt ismernie kell a döntést. Tudjuk, Phlepsnek olyan feladata is volt, hogy állítson fel alakulatokat a helyi népi németekből, illetve hogy kísérelje meg elérni a román oldalon élő népi németek helyzetének tisztázását. Az SS-tábornok jelentette, hogy az e célból román oldalra útba indított parlamentter, Zwade vezérőrnagy még nem tudta küldetését teljesíteni, mivel a határon rálöttek.⁸⁷

Szeptember 4-én Grolman több ízben is telefonkapcsolatba lépett Phlepsszel, illetve Eismannal, s kategorikusan kijelentette, hogy bármilyen problémával vagy hiányszóval küszködnek is, a támadást másnap meg kell indítaniuk. A szovjet csapatok közeledése miatt nem lehetséges további hosszabbítás, „*es sei dies der letzte Termin*”.⁸⁸

A további késlekedést lehetetlené tette, hogy 4-én a szovjet csapatok behatoltak a román kézen lévő Tömösi- és Vöröstorony-hágóba. Erről a 4. német légiflotta felderítő gépeinek jelentései befutottak Friessnerhez, illetve Grolmanhoz. A két tábornok a hír hatására nem vonta vissza támadásra vonatkozó parancsát, mivel úgy értékelte, hogy a Maros-vonal elérésére még maradt elég idejük. Maradt idejük, de akkor és csakis akkor, ha nem halogatják tovább a támadás megindítását. 15.15-kor ki is ment parancsuk a 6. és a 8. hadseregparancsnoksághoz, hogy a rendelkezésükre álló erőkkel a lehető legrövidebb idő alatt kezdjék meg a Maros-állás megszállását.⁸⁹ (Ismét egy párhuzam: 1916-ban is a Maros-vonalon kívánták először a román támadást felfogni.)

Grolman 18-kor telefonon beszélt a 6. német hadsereg vezérkari főnökével, Gaedcke vezérőrnaggyal, majd negyed órával később Reinhardt vezérőrnaggyal, a 8. hadsereg vezérkari főnökével, s közölte velük, hogy ha a Székelyföldön a délről beáramló szovjet csapatok harcba lépése miatt komolyabb harccselekményekre kerülne sor, akkor a 6. hadseregparancsnokságnak kell átvennie az LVII. páncélos hadtest feletti hadműveleti vezetést, úgy azonban, hogy a hadtest kötelékében harcoló seregtestek erőinek kétharmadát veszi csak át, egyharmadát meghagyja a 8. hadsereg állományában. Bár a szóbeli parancsban arra nem tért ki külön (vagy nem jegyezték fel a hadinaplóban), nyilvánvaló, hogy az arccal kelet felé, az Ojtozi-szorosban harcoló csapatok meghagyásáról volt szó a 8. hadseregparancsnokság alárendeltségében. Nem sértették meg az elvet, hogy a hadseregcsoport keleti arcvonalát a 8., a délit a 6. hadseregparancsnokság irányítja.⁹⁰ Sőt, előzetesen már voltak az LVII. páncélos hadtestparancsnokság kötelékébe tartozó erők ilyen megosztására utaló jelek, ezt láthattuk a II. részben, ahol a 6. hadseregparancsnokság vezetési rendszerét mutattuk be szeptember 3-4-én: az Olt vonalát és az Orbaiszéket tartó német harccsoportok a 6., az Ojtozi-szorosban harcolók a 8. hadsereg kötelékébe tartoztak, jöllehet mindegyik felett Kirchner páncélostábornok, az LVII. páncélos hadtest parancsnoka gyakorolta a hadműveleti vezetést.⁹¹

Az elképzelés végrehajtása másként alakult. 5-én a 6. hadseregparancsnokság átvette az LVII. páncélos hadtest egészét, beleértve az Ojtozi-szoros kijáratánál harcoló Kessels-csoportot, valamint az Úz és a Csobányos völgyének kijáratát lezáró 4. hegyihadosztályt

⁸⁷ KTB 895. tekercs, 7208268-7208269. felvétel.

⁸⁸ KTB 895. tekercs, 7208275. felvétel.

⁸⁹ KTB 895. tekercs, 7208277. felvétel.; a vonatkozó intézkedés száma: H.Gr. Südukraine Ia Nr. 3382/44 g.Kdos.

⁹⁰ KTB 895. tekercs, 7208278-7208279. felvétel.

⁹¹ KTB 895. tekercs, 7208266. felvétel.

is. A Székelyföld déli része ezzel egészében a 6. hadseregarancsnokság hadműveleti vezetése alá került.⁹² Grolman egyúttal beszélt a 8. hadsereg vezérkari főnökével arról is, hogy a balszáron harcoló XVII. német hadtestnek mi a teendője, ha az Észak-Ukrajna Hadseregcsoport visszavonulást kezdene.

Grolman 4-én 16 órakor táviratilag jelentette az OKH hadműveleti osztályának a támadás másnapi megindítását, valamint az egyes seregtestek számára megszabott feladatokat. A 2. magyar hadseregnek négy ponton kellett súlyt képeznie. A 7. tábori póthadosztálynak Szászfenes, a 9. póthadosztálynak Kolozs térségéből kellett déli irányban támadásba lendülnie. A 2. páncélosadosztálynak két csoportban kellett támadását megindítania, Vasasszentgotthárd, illetve Budatelke térségéből déli, illetve délnyugati irányban. Egy-egy zászlóalj erőben figyelemelterelő és szárnybiztosító támadást is kellett indítani Bánffyhunyadtól délnek, valamint Marosvásárhelytől nyugatnak. Grolman jelentette azt is, hogy tudomása szerint Arad térségében a 6. magyar tábori póthadosztály is támadást indít, megindításának időpontját azonban nem ismeri.⁹³

Szászfenes (Floresti) Kolozsvártól nyugatra a Kis-Szamos mentén található, onnan déli irányban lehet behatolni azon patakok völgyébe, amelyek a Gyalui-havasok keleti előhegyein keresztül az Aranyos folyóba futnak. Kolozs (Cocojna) Kolozsvártól keletre fekszik, onnan a Kolozsvár–Torda vasútvonal mentén lehetett kijutni a Mezőségeen keresztül az Aranyoshoz. Vasasszentgotthárd (Sucutard) a Füzes patak mentén terül el, Kolozstól északkeletre, Budatelke (Budesti) ettől keletre, nem messze az akkori magyar-román határ kelet-dél derékszögű fordulójától. Mindkét község felől a Mezőséget észak-déli irányban átszelő Ludas patak völgyébe lehet behatolni, amely Marosludasnál torkollik a Marosba. A terület katonaföldrajzi leírását később bővebben taglaljuk.

Magyar részről a dél-erdélyi támadás politikai vetületeit az I. részben tekintettük át. Katonai értelemben augusztus 28-ától kell kezdenünk a vizsgálódást. Vörös János vezérezredes, a Honvéd Vezérkar főnöke ekkor adta ki „Irányelvek egy esetleges D.Erdélyi előnyomuláshoz” címet viselő intézkedését.⁹⁴

Problémát jelent azonban, hogy a magyar intézkedések nem maradtak fenn, csupán az azokra történő utalás a Honvéd Vezérkar hadműveleti osztályának intézkedéseit összefoglaló napijelentésekben. Így hiába volna szükség az egyes intézkedések bemutatására és elemzésére, dokumentum hiányában erre nincs lehetőségünk. Legjobb esetben is csak következtetéseket tudunk levonni egyéb anyagok alapján, az intézkedések felsorolásának sorba rakásával, esetleg a német forrásanyag ismeretében. Némileg enyhíti a nehézségeket, hogy a 2. hadsereget alkotó seregtestek számára, legalábbis nagy vonalakban, a Dél-Ukrajna Hadseregcsoport parancsnoksága szabta meg a feladatot. Ezek a hadseregcsoport napijelentései között fennmaradtak.

29-én Vörös módosította előző nap kiadott intézkedését „Helyesbítő intézkedés a D.Erdélyi előnyomuláshoz kiadott irányelvekhez” címet viselő dokumentumában.⁹⁵

⁹² KTB 895. tekercs, 7208451. felvétel.

⁹³ KTB 895. tekercs, 7208275-7208276. felvétel.

⁹⁴ Intézkedések 176. o.; a vonatkozó intézkedés száma: 4613./M. hdm. 1-vkf-44.

⁹⁵ Intézkedések 177. o.; a vonatkozó intézkedés száma: 4636./M. hdm. 1-vkf-44.

Augusztus 30-31-én Guderian vezérezredes, az OKH megbízott vezérkari főnöke Budapesten tárgyalt. A távozását követő napon a Fővezérség intézkedett a 2. magyar hadseregearcparancsnokság felé a támadás megindítására. Ez a dokumentum, amelyről csupán annyit találunk a napi intézkedések felsorolásában, hogy „Intézkedtünk D.Erdély elfoglalására”, szintén nem maradt fenn. Nagyon érdekes volna pedig mind a hadműveleti célok kijelölése, mind a harcrendi csoportosítás meghatározása, mind a határidők megszabása szempontjából. Ide értendő a támadás kezdeti időpontjának kijelölése is. Kálmán Dániel csak egy bekezdést ír Vörös hadműveleti utasításáról. Ebben annyi szerepel, hogy a 2. hadseregnek a Kolozsvár–Kissármás–Marosvásárhely vonalról kellett támadást indítania, szűkülő sávban Nagyenyed–Gyulafehérvár irányába, s birtokba kellett vennie a Déli-Kárpátok hágóit. A támadást a jobbszárnyon a IV. hadtestnek kellett biztosítania, a balszárnyon a Székely Határvédelmi Erőknek. Előbbinek támadó, utóbbinak aktív védelmi harctevékenységgel kellett feladatát végrehajtania.⁹⁶

Akármit dolgozott is ki a Fővezérség szeptember 1-én, a fent bemutatott 2-ai német hadműveleti utasítás megszabta a támadás alapvető paramétereit. További hadműveleti utasítás, legalábbis a rendelkezésre álló magyar forrásanyag szerint, nem érkezett a Honvéd Vezérkartól vagy a Fővezérségtől a 2. magyar hadsereg parancsnokságához.

A Honvéd Vezérkar főnökének elgondolása fő vonalaiban megegyezett a Friessner hadműveleti utasításában foglaltakkal. A fő támadást a 2. hadseregnek kellett indítania, süllyal Kolozsvár felől Torda irányába, birtokba kellett vennie Dél-Erdélyt, majd a Déli-Kárpátok átjáróit, s le kellett azokat zárnia. A IV. hadtestnek Arad–Temesvár irányában végrehajtott kiegészítő támadással kellett segíteni a fő támadást. A Székely Határvédelmi Erőknek biztosítaniuk kellett a támadásba lendült csapatokat.⁹⁷

A 2. magyar hadsereg harcfeladatáról fennmaradt töredékes adatok egyike a 9. tábori póthadosztály számára megszabott feladat, amit a 25. gyaloghadosztály hadműveleti naplójából ismerünk, s amit 4-én Kolozsvárott a hadseregearcparancsnokságon Adonyi-Naredy Ferenc vezérkari őrnaggyal, a 25. hadosztály vezérkari főnökével ismertettek. A 9. hadosztálynak a Kolozsvár–Kolozskara (Cara) szakaszról kellett megindítania támadását Torda irányában, süllyal Erdőfeleken át (Feleacu); egy ezreddel megkerülve Erdőfeleket, közelebbi feladatként, el kellett érnie az Ajton (Aiton)–Bányabükk (Vilcele) terepszakaszt, támadási célként pedig Koppándot (Copaceni). A 9. hadosztály balszárnyán a 2. páncélosadosztály egy csoportjának kellett közelebbi feladatként elérnie a Magyarfráta (Frata)–Nagysármás (Sarmasu) szakaszt, majd támadását Mezőzáh (Zau de Cimpie) körzetén át az Aranyos átkelőinek birtokba vételére kellett kifejlesztenie. A 9. hadosztályt Dezmér (Dezmir) vasútállomás körzetéből a 25. hadosztály kötelékébe tartozó IX. gépvontatású közepes tüzérszotálynak kellett támogatnia.⁹⁸

Azt, hogy a 2. hadsereg parancsnoka szeptember 3-án este adta ki harcparancsát, a II. hadtest műszaki parancsnokának, Vidos Géza vezérőrnagynak a naplójából tudjuk. Ez a forrás sem írja azonban le magát a harcparancsot, csupán utal rá: „Este kiadják a támadó

⁹⁶ KD-II. 254. o.; Intézkedések 180. o., a vonatkozó intézkedés száma: 50. Föv. hdm.-44. IX. 1.

⁹⁷ *Dombrády Lóránd – Tóth Sándor: A magyar királyi Honvédség 1919-1945.* Budapest, 1987. (A továbbiakban: DT) 338. o.

⁹⁸ Erdélyi hadműveletek 7. o. (in: 25. ho. 12. o.).

parancsot – de aztán minden lefűjnek. 24 óra eltolódás...”⁹⁹ Ugyancsak Vidostól tudjuk, hogy Veress harcparancsa nem lehetett túl részletes: „... a hdtpk. kijelentette, hogy neki csak a »támadási célt« adja meg a hsgpk. – a kivitelt bízza rá.”¹⁰⁰

Az eredetileg szeptember 4-ére kitűzött támadást 3-án 24 órával elhalasztották. A Fővezérség ügyeletes tisztje Nádas Lajos vezérkari ezredestől, a hadművelési osztály vezetőjétől 20.15-kor kapott utasítást, hogy jelezze a halasztást a 2. hadseregparancsnokságnak. Csak 20.40-kor sikerült telefonon leadnia, hogy „Vkf. Úr utasítása: politikai okok miatt a holnapi dolog IX. 5-re halasztandó.” Veress vezérezredes Kozár Elemér vezérkari ezredesen, vezérkari főnökén keresztül kérte, hogy maga beszélhessen távbeszélőn a Honvéd Vezérkar főnökével. 20.50-kor Nádas kiegészítő utasítás továbbítását szabta meg az ügyeletes tisztnek, amit az 21.25-kor tudott teljesíteni a következő szöveggel: „de csak abban az esetben, ha a csapatoknál nem okoz zavarokat”.¹⁰¹

A két mondatot egybefogva 21.35-kor géptávirat ment a 2. magyar hadsereg parancsnokságához a Vezérkar hadművelési osztályától.¹⁰² Ez véglegessé tette a halasztást. Veress legalábbis így értelmezte a géptáviratot, amit jóval a telefonbeszélgetés után kapott meg. Bár erre vonatkozó feljegyzései nem maradtak fenn, feltehetően nem tudott mit kezdeni a félmondatos kiegészítéssel. Katona lévén, egyértelmű parancsokhoz szokott: vagy el kell halasztani a támadást, vagy nem. A halasztás mindenképpen zavart okoz a csapatok körében, de ha a Honvéd Vezérkar főnöke már a halasztás mellett döntött, akkor ő milyen alapon döntsön másképp? Hol húzza meg a határt, amely alatt a zavaró körülmények a csapatok felé még kezelhetőek, s amely felett már kezelhetetlen mértékűek? Milyen alapon döntsön éppen ő, s mi a biztosíték, hogy utólag helyeslően hagyják majd jóvá elhatározását? Ha egyszer Vörös már döntött, akkor ő azt nem bírálja felül, akármilyen zavarokat is okoz a támadás elhalasztása a csapatoknál, a tervezett megindítás előtt mindössze néhány órával.

1944. szeptember 5-én hajnali 4.45-kor a 2. magyar hadsereg és német Gruppe Siebenbürgen megindította a támadást Dél-Erdély irányába. A hadműveletek súlyát a magyar alakulatok viselték, az ő arcvonalukon alakult ki az 1944-es magyarországi hadműveletek első olyan, nagyobb szabású ütközetsorozata, amelyet csataként kezdtek emlegetni, s amely a későbbi szakirodalom egy részébe is tordai csataként vonult be.

A csata fogalmát eltérően értelmezi a korabeli katonai szaknyelv és az 1945 utáni magyar hadtudomány. Akkor a csata kategóriájába tartozott a néhány seregtest által megvívott olyan hadműveletsorozat is, amely egy adott hadseregcsoport vagy hadsereg számára egy adott térség birtoklása, vagy egy adott hadművelési cél teljesítése szempontjából döntő jelentőségű volt; adott esetben a Dél-Ukrajna Hadseregcsoport, illetve a 2. magyar hadsereg számára Dél-Erdély, illetve Erdély birtoklása, illetve a szovjet-román csapatok feltartóztatása. Ennek alapján használjuk a csata fogalmát, jóllehet az 1945 utáni magyar hadtudományban, s a maiban is, a csata kategóriájába,

⁹⁹ *Vidos Géza: Világháborús emlékeim – III. 1944. márc.-szept. Hadtörténeti Múzeum Adattára, Kéziratár 535-89. (a továbbiakban: Vidos) 32. o.*

¹⁰⁰ *Vidos, 34. o.*

¹⁰¹ Intézkedések 182. o.

¹⁰² Intézkedések 183. o.

magasabb szintet képviselve, azon események tartoznak, amelyek egy egész háború, de legalábbis egy hadjárat szempontjából bírtak döntő jelentőséggel, mint például a sztálingrádi vagy a kurszki csata.¹⁰³

A támadás meglepetésként érte a román felet. A román csapatok nem tanúsítottak számottevő ellenállást, arcvonaluk összeroppant. A 20. kiképző gyaloghadosztály parancsnoka, Valentinu tábornok maga is fogságba esett. 5-én estig a 2. magyar hadsereg seregtestei, a 7. és 9. tábori póthadosztály, a 2. páncéloshadosztály és a 1179. német rohamlövegosztály 20-25 km mélyen behatolt román területre és elérte a borrévi (Buru) folyóvilla–Sinfalva (Cornesti)–Torda (Turda, Thorenburg) [7. póthadosztály]–Aranyosegerbegy (Viisoara) [9. póthadosztály]–Marosludas (Ludas) [2. páncéloshadosztály] terepszakaszt. A német Erdély-csoportnál a Maros tengelyében a 8. SS-lovashadosztály ékei 5-én estig kijutottak a Maroslekence (Lechinta)–Marosugra (Ogra)–Nagycserged (Cerghid)–Küküllőszéplak (Suplac) vonalra. Harcfelderítő járőreik elérték a Maroslekencétől 10 km-re lévő Marosludast, s felvették a harcászati összeköttetést a 2. magyar páncéloshadosztály ékeivel. (Az összefüggő magyar-német arcvonal csak másnap alakult ki.) Az Erdély-csoport támadásában a Marosvásárhely–Marosludas vasútvonalon a 102. magyar páncélvonat is részt vett, és nyugati irányban Marosugra-nyugat körzetéig tört előre.¹⁰⁴ A 7. és 9. póthadosztály hadműveleteinek irányítása Kiss István altábornagy, II. hadtest parancsnoka kezében volt, aki törzsszállását Kajántón (Chinteni) rendezte be.¹⁰⁵

A 7. tábori póthadosztály a 2. hadsereg jobbszárnyán Magyarfenesnél (Vlaha) és Erdőfeleknél különösebb erőfeszítés nélkül leküzdötte a román Cluj területiális zászlóalj egy századának és a 20. gyaloghadosztály 83. gyalogezrede menetzászlóaljának ellenállását, átlépte a Kis-Szamos vízválasztóját, bejutott a Gyalui-havasok keleti előhegyei között délkeleti irányba párhuzamosan futó patakok völgyébe és Borrév–Torda között kijutott az Aranyos északi partjára. A tordai hidat épségben birtokba véve hídfőt alakított ki a déli parton. Kálmán Dániel szerint Borrévnél is hídfőt foglalt a jobbparton, de ennek a német és a román forrásokban nincs nyoma.¹⁰⁶

A centrumban a 9. tábori póthadosztálynak egyedül Kolozspatánál (Pata) kellett harcba bocsátkoznia a román Cluj zászlóalj egy századával. Ellenállás nélkül áthaladt a mezőségi dombokon és a Torda–Aranyosegerbegy szakaszon elérte az Aranyos balpartját. Az aranyosegerbegyi hidat épségben birtokba vette és Aranyosgyéres elfoglalásával hídfőt foglalt a bal folyóparton. A 7. póthadosztály bal- és a 9. póthadosztály jobbszárnya ezzel birtokba vette a majdani tordai csatamezőt.¹⁰⁷

A 2. páncéloshadosztály a balszárnyon indította meg támadását, együtt a német 1179. rohamlövegosztállyal. Csak Nagysármásnál (Sarmasu) ütközött ellenállásba. A 7. román határőrezred nem tanúsított számottevő ellenállást, megfelelő páncéltörő eszközök sem

¹⁰³ Hadtudományi Lexikon (Főszerk.: Szabó József) Budapest, 1995. 191-192. o.

¹⁰⁴ KTB 895. tekercs, 7208282. felvétel.; KM-XI. 11. o. Megjegyzendő, hogy a német napijelentések „egy magyar páncélvonat”-ról számolnak be, a Központi Szállítás Vezetőség naplója (HL Kszv. 3. doboz; a továbbiakban: Kszv. napló) alapján azonosítható, hogy ez a kettő közül a 102. hadrendi számot viselő volt.

¹⁰⁵ KTB 895. tekercs, 7208450. felvétel.

¹⁰⁶ AR 80. o.; KD-II. 258. o.

¹⁰⁷ AR 80. o.; KD-II. 258. o.

álltak rendelkezésére. A hadosztály a Ludas patak tengelyében gyorsan haladt délnek, s estére elérte a patak torkolatánál fekvő Maros-parti kisvárost, Marosludast (Ludus).¹⁰⁸

Szeptember 6-án a két tábori póthadosztály 12-15 km, a 2. páncélosadosztály és az Erdély-csoport 3-5 km mélységben nyert teret. A viszonylag nagy különbség oka az volt, hogy a támadási sáv nyugati felén a román erők közül a 20. kiképző gyalghadosztály zöme 5-én szinte harc nélkül esett fogságba, miután parancsnoka, Valentinu tábornok nem hitte el a magyar támadás hírért, s elmulasztotta egységei riasztását. A 7. kiképző gyalghadosztály egyedül nem állta a támadást, a 6. román territoriális hadtest második lépcsőjét alkotó 18. kiképző gyalghadosztályt pedig csak 7-én vetették harcba.¹⁰⁹ A 2. páncélosadosztály és a Gruppe Siebenbürgen arcvonalán két román hadtest (a 6. és a gépesített) négy hadosztálya védekezett, s a második lépcsőt képező ötödik, a 8. lovashadosztály már 6-án ellenlökést indított a 2. páncélosadosztállyal szemben, Magyarózd (Ozd) körzetéből Cintos (Atintis) irányába.¹¹⁰

6-án estig a 7. tábori póthadosztály az Aranyoslonka (Lunca)–Torockógyertyános (Valisoara)–Miriszló (Mirislau)–Felvinc (Unirea) vonalat érte el, a 9. póthadosztály a Marosújvár (Ocna Mures)–Marosnagyak (Noslac)–Maroskece (Chetani) terepszakaszt. A 2. páncélosadosztály a Cintos (Atintis)–Szélkút (Salcud)–Gyulas (Giulus), a Gruppe Siebenbürgen a Laskod (Lascud)–Héderfája (Idrifaia)–Küküllőszéplak (Suplac) vonalat érte el. Az Erdély-csoport arcvonalán támadó magyar páncélvonalt a marosbogáti hídig jutott, amit sértetlenül vett birtokba. A 8. SS-lovashadosztály egy harccsoportja (a magyar-német Tabay-csoport) Küküllőszéplaknál átkelt a Kis-Küküllő déli partjára és elérte Szászörményes (Ormenis)–Zágor (Zagar) térségét.¹¹¹

6-án Székelykocsárdnál (Razboieni Cetate), a 9. tábori póthadosztály arcvonalán harcba vetették a folyamatosan érkező 25. gyalghadosztály első részeit. Ez 8-áig négy gyalogzászlóaljat jelentett, továbbá a hadosztály közel teljes tűzéréjét.¹¹²

A 6-án elért vonal Aranyoslonkától Miriszlóig nyugat-keleti irányban az Aranyos és a Maros között, Miriszlótól Marosgezséig (Gheja) a Maros mentén, onnan keleti irányban, majd Héderfájától a Kis-Küküllő mentén húzódott Küküllőszéplakig, Attól délre egy 5 km mély betörési zsák alakult ki, amelynek legdélibb pontja Szászörményes volt. Onnan északkeletnek fordulva Kóródszentmártonnál (Coroisinmartin) érte el a Kis-Küküllőt, ezzel az országhatárt. A támadás térnyerése folytán a magyar magasabb parancsnokságok közelebb települtek a fronthoz, a 2. hadseregparancsnokság Bethlenből (Beclean) Kolozsvárra, a II. hadtestparancsnokság Kajántóról a Kolozsvár–Torda műút mentén lévő Bányabükkre (Vilcele).¹¹³

A hadseregcsoport parancsnoksága a 6-ai teljesítménnyel kevésbé volt elégedett, mint az előző napival, főleg a 2. páncélosadosztály vonatkozásában, s ezt Grolman kifeje-

¹⁰⁸ AR 80. o.; KD-II. 258. o.

¹⁰⁹ Veress-III. 23. o.; AR 80. o.

¹¹⁰ AR 80. o.

¹¹¹ KTB 895. tekercs, 7208461., 7208482. felvétel.; AR 80. o.

¹¹² KD-II. 258. o.; Veress-III 25. o.

¹¹³ KTB 895. tekercs, 7208463. felvétel.

zésre is juttatta, bár értékelte az elért eredményeket.¹¹⁴ A hadosztály megtorpanásának sajátos magyarázata volt. A Maros és a Kis-Küküllő között, Magyarbükös (Bichis) és Magyarózd térségében a román hadseregnek éppoly nagy tűzérési lötere volt, mint a Honvédségnek Hajmáskémél. A román tanalakulatok az ott lévő, korábban oktatásra és gyakorlásra használt lövegekkel, illetve a tűzvezetéshez szükséges koordináták ismeretében lelassították a 2. páncéloshadosztály előretörését.¹¹⁵

Szeptember 7-én tovább csökkent a támadás üteme, bár a támadó csapatok mindenütt teret nyertek. A 7. póthadosztály 3-5 km mélyen, jobbszárnnyal az Aranyos jobb- (keleti) partján Alsószolcsváig (Sub Piatra), balszárnnyal Úrházáig (Livezile) jutott előre. A hadosztálynak a Maros jobb- (nyugati) partján álló Nagyenyedre (Aiud, Strassburg) nem sikerült betörnie. A második lépcsőből előrevont 18. román kiképző gyaloghadosztályt ezen a napon éppen a 7. magyar póthadosztály támadási sávjában vetették harcba. 8-án a 7. póthadosztály ennek következtében már csupán 1-2 km-t haladt előre, s nem foglalt el újabb lakott településeket.¹¹⁶

A 9. póthadosztály jobbszárnya Miriszló és Marosújvár között 7-8-án változatlanul a Maros vonalán állt. A hadosztály balszárnya azonban Marosújvártól északkeletre 7-én átkelt a Maros bal- (déli) partjára, s Magyarforró (Farau) és a torkolat között felzárkózott a Somogyi patak jobb- (északi) partjára. Ez 5-7 km-es előrenyomulást takart. 8-án a hadosztály további 5-7 km teret nyert, s a 7. román kiképző gyaloghadosztály ellenében elfoglalta Marosújvárt, majd kijutott a Miklóslaka (Micoslaca)–Asszonynépe (Asinip)–Elekes (Alecus) terepszakasza, ám e falvakat nem foglalta el.¹¹⁷

A 2. páncéloshadosztály 7-én sikeresebb volt bármely más seregtestnél. Szélkútnál (Salcud) áttörte a 8. román lovashadosztály állásait, s 8-10 km mélységben, déli irányban kijutott a Magyarforró (Farau)–Magyarherepe (Herepea)–Dicsőszentmárton (Tirnaveni) vonalra. Az épségben elfoglalt dicsőszentmártoni hídon átkelve hídfőállást alakított ki a Kis-Küküllő bal- (déli) partján. Másnap 4-5 km mélységben tört előre és elérte az Elekes–Szásznagyvesszős (Veseus) vonalat. Balszárnnyával Szásznagyvesszős és Dicsőszentmárton között felzárkózott a Kis-Küküllő jobbszárnnyára, de nem foglalt újabb hídfőt a balparton, illetve nem tágította tovább az előző nap foglalt hídfőt. Abban, hogy a 2. páncéloshadosztály balszárnya 8-án nem lépte át a folyót, szerepe volt a 9. román gyaloghadosztály addig tartalékban lévő két ezrede aznapi bevetésének és felzárkózásának a folyó déli partjára, illetve a dicsőszentmártoni magyar hídfőre.¹¹⁸

A Gruppe Siebenbürgen zömét alkotó 8. SS-lovashadosztály szeptember 7-én a 2. magyar páncéloshadosztály hídfője és Héderfája között is elérte a Kis-Küküllőt, ezzel Dicsőszentmárton és az országhatár (Kóródszentmárton) között teljes hosszban felzárkózott a folyó jobb- (északi) partjára. Ez az Erdély-csoport jobbszárnnyán 7 km-es, attól keletre egyre kisebb előrenyomulást jelentett déli irányban. Az előző napon

¹¹⁴ KTB 895. tekercs, 7208465. felvétel.

¹¹⁵ *Esze Jenő*: a M. kir. Honvédség Erdélyért vívott hadművelete egy részének, a m. kir. 2. honvéd páncélos hadosztály Kolozsvár előterében 1944. szeptember 5. - október 11. között megívott harcainak Hadikronikája. HL Tanulmánygyűjtemény, 2909. fsz. (a továbbiakban: *Esze*), 31. o.

¹¹⁶ KTB 895. tekercs, 7208470., 7208481. felvétel.; KM-XI. 16., 18. o.; AR 80. o.

¹¹⁷ KTB 895. tekercs, 7208470., 7208481. felvétel.; KM-XI. 16., 18. o.; AR 80. o.

¹¹⁸ KTB 895. tekercs, 7208470., 7208481. felvétel.; KM-XI. 16., 18. o.; AR 80. o.

Szászörményesig előretört magyar-német harccsoport a 6. román kiképző gyalogoshadosztály harcbevételére és ellenlökése miatt visszavonult a Kis-Küküllő északi partjára. A déli parton a határtól a román 6. és 21., a dicsőszentmártoni hídfőig a 11. kiképző gyalogoshadosztály alakított ki védőállásokat. 8-án a csoport már nem folytatta támadását. A magyar páncélvonlat tevékenységéről 7-én és 8-án nincs bejegyzés.¹¹⁹

A szeptember 5-én indult támadás három napja alatt a négy hadosztály (a magyar 7. és 9. tábori póthadosztály, a 2. páncélos-, illetve a 8. SS-lovashadosztály) átlagosan 50, a legmélyebb ponton 65 km-es előrenyomulást ért el. A 4. román hadsereg a támadás első napján megingott, védelme szétesett. A harmadik nap estéjére összeszedte magát annyira, hogy a Nagyenyed–Elekes–Dicsőszentmárton–Kis-Küküllő vonalon lelassította a magyar-német támadást, illetve kialakította saját összefüggő arcvonalát.

A támadás az első napon valóban gyorsan teret nyert. A német napijelentés szerint Tordát a 7. tábori póthadosztály 5-én 13 órára elfoglalta. Ez 8 óra alatt 20 km megtételét jelentette, ami 2,5 km-es támadási ütemnek felel meg óránként.¹²⁰ A támadás gyors kifejlődésében minden forrás megegyezik. Veress Lajos úgy fogalmaz emlékirataiban, hogy „Előnyomulásunk a románokat meglepte. A határőr őrsök megadták magukat. A csekély ellenállást Tordánál megtörve, a hadsereg estére Aranyos Bánya–Tordát érte el.”¹²¹ Adonyi-Naredy Ferenc majdnem szó szerint ugyanezt emeli ki. Igaz, könyvének tudományos értéke vitatható, de tény, hogy a 25. gyaloghadosztály vezérkari főnökeként átélte az eseményeket, ezért úgy véljük, a 2. hadsereg támadásának első három napon elért előretérési ütemére tett megállapításai elfogadhatók.¹²²

Két elsődleges forrás is az első nap gyors térnyeréséről tanúskodik. A 25. gyaloghadosztály hadinaplója órára-percre rögzíti a történéseket. A 9. tábori póthadosztály törzsének harcálláspontján tartózkodott a 25. hadosztály összekötőtisztje, Hertelendy László főhadnagy. A jelentése alapján tett bejegyzések szerint „Az elg. igen kis ellenállást tanúsított, amelyet a lendületesen támadó 9. tart. ho. csapatai letörtek. Csapataink fokozatosan tért nyernek. [...] igen távol [...] hallatszott csak tü. tűz, amely [...] a részünkről tád-ó hk. lövegektől származott. A 9. tart. ho. vkf-étől kapott tájékoztatás szerint a tád. minden komolyabb ellenállás nélkül folyamatosan halad...”¹²³ Vidos Géza vezérőrnagy, a II. hadtest műszaki parancsnoka naplójában hasonlókat vetett papírra: „...csapataink rövid előkészítő tüzérségi tűz után hatalmas lendületet kapnak [...] A kora délutáni órákban támadásunk már mintegy 15 km-rel haladt előre.”¹²⁴

Friessner emlékirataiban szintén elismeri a támadás kezdeti gyors térnyerését. Annak elakadását a Dél-Kárpátok átjáróin át beözönlő szovjet csapatok hatására megerősödő ellenállással magyarázza, de csak az elkövetkező napokban. Friessner megállapítása igen figyelemreméltó. A hadseregcsoport parancsnoka ugyanis előszeretettel ócsárolta a

¹¹⁹ KTB 895. tekercs, 7208470., 7208481. felvétel.; KM-XI. 16., 18. o.; AR 80. o.

¹²⁰ KTB 895. tekercs, 7208287. felvétel.

¹²¹ Veress-III. 23. o.

¹²² Adonyi-Naredy Ferenc: A magyar katona a második világháborúban. Klagenfurt, 1954. (a továbbiakban: Adonyi) 72. o.

¹²³ Erdélyi hadműveletek 8. o. (in: 25. ho. 13. o.). Megjegyzendő, hogy a feljegyzésben tévesen szerepel 9. tartalékhadosztály 9. tábori póthadosztály helyett.

¹²⁴ Vidos, 32. o.

magyar csapatok harckészségét és harci értékét. Minden visszavonulásért, szovjet áttörésért azokat okolta. Nézetei ellenére, melyeket később nyugdíjasként sem revidált, elismerően nyilatkozott a támadás kezdetén elért teljesítményről.¹²⁵

A szovjet források is elismerik a gyors magyar térnyerést. Zaharov 20-40 km-es előretörésről ír az első, további 20-25 km-esről a következő két napon s arról, hogy szeptember 5-7-én fennállt a veszélye a 4. román hadsereg teljes (sic!) szétzúzásának. A kialakult helyzetet azzal magyarázza, hogy a román hadsereg éppen átcsoportosítás és felvonulás alatt állt, mikor a támadás bekövetkezett, így vezetési szervei összezavarodtak, nem tudták kellő hatékonysággal irányítani a csapatokat. A II. részben láttuk, hogy ez csak részben igaz. Igaz a magasabb parancsnokságok szintjén, de nem a hadosztályokén. A sorhadosztályok és a területi alakulatok az érintett térségben hosszabb ideje a helyükön voltak, legfeljebb besorolásuk változott az egyes hadtestparancsnokságok között. Zaharov mentegető jellegű magyarázata, megítélésünk szerint, nem állja meg helyét.¹²⁶ Minaszjan kommentár nélkül tesz említést a magyar támadásról, de ő is leírja, hogy az az első napon 20-30 km-es támadási ütemet ért el.¹²⁷

A román szakirodalom igyekszik árnyaltan fogalmazni, de nem tagadja a magyar támadás eredményességét. Arról ír, hogy a 2. magyar hadsereg elkésett a támadással, ezzel magyarázza a román védelem gyors összeomlását, nem feltételezték ugyanis, hogy a magyar támadás akkor is megindul, amikor a szovjet csapatok már beléptek Dél-Erdély területére. Bizonygatja a román csapatok hősiességét és a vezetés jó szerveztségét, kiemelve, hogy ezek együttesen megakadályozták a támadókat céljuk elérésében, amit a 4. román hadsereg szétzúzásában és a kezdeményezés megragadásában határoz meg. Érdekes összevetni ezen állításokat a Zaharov-könyvben a román meghátrálás indokaként felhozott tényezőkkel.¹²⁸

Más, kevésbé történeti jellegű román munkák csupán megemlítik, hogy szeptember 5-én volt egy magyar-német, 13-án egy újabb magyar támadás, de azt „Az 1. és 4. román hadsereg csapatai ellenállásukkal meghiúsították...”. Szót sem ejtenek a 2. hadsereg, majd a IV. hadtest térnyeréséről, de arról sem, hogy mindkét esetben a szovjet csapatok bekapcsolódtak a hadműveletbe román oldalon. Úgy véljük, ezen állítások cáfolatára nincs külön szükség.¹²⁹

Szeptember 7-én a Honvéd Vezérkar 6. osztálya először adott ki közleményt az MTI számára a támadás megindulása óta. A 29. számú hadijelentés, szüksézávan, a készülődő román támadás megelőzésére irányuló magyar ellentámadásról tudósított Kolozsvár–Torda térségében. A valós hadműveleti cél, a Déli-Kárpátok lezárása említésre sem került. A 6. osztály az eredményeket eltúlozva fogalmazta meg, de az 1. osztályon bejelentették. A dőlten szedett idézetben a hadműveleti osztály betoldásai álló betűvel szerepelnek: „... a magyar határok megvédésére és nagyobb szabású román betörések megelőzésére csapataink f. hó 5-én ellentámadást hajtottak végre a Kolozsvár ~~megtámadására felvonult román~~ erőcsoport ellen. A román erőcsoportot részben

¹²⁵ Friessner, 113-114. o.

¹²⁶ Zaharov, 140. o.

¹²⁷ Minaszjan, 170. o.

¹²⁸ AR 80. o.

¹²⁹ Bitay Ödön (szerk.): Románia hozzájárulása a fasizmus felett aratott győzelemhez. Bukarest, 1965. (A továbbiakban: RO) 80.o.

felvonult román erőcsoport ellen. A román erőcsoportot részben megsemmisítettük részben pedig Tordán túlra vetettük vissza és jelentős zsákmányra tettünk szert. A számos fogoly között van többek között a parancsnokló román tábornok is.” Érdekes, hogy Valentianut illetően, talán propagandisztikus okból, nem javítottak a szövegbe, noha tudták, hogy ő „csak” egy hadosztályparancsnok volt, s nem a szemben álló 4. hadsereg parancsnoka.¹³⁰

Harcok Észak-Erdélyben és a Székelyföldön szeptember 5-től a hónap közepéig

Szeptember 5-én más erdélyi arcvonalszakaszokon hadműveleti szempontból jelentőséggel bíró harctevékenység nem folyt. A 6. német hadsereg Gradl-csoportja Székelykeresztúr térségében állt harcban a határt átlépő kisebb román harccsoportokkal. A német napijelentésben szereplő, ott románok által elfoglalt Sakueni és Bodogaja (helyesen Sacueni [Újszékely], illetve Bodogaia [Alsóboldogfalva]) a második bécsi döntésben megvonat erdélyi belhatár román oldalára esett. A Thams-csoport Baróttól délre újabb ellentámadásokat indított, de lakott helyet nem tudott visszafoglalni. A Gerecke-csoport visszavette arcvonalát Bodzafordulótól északra, a magaslatokra, s felderítő vállalkozást indított Zágon térségében a határon túlra. Bodzaforduló feladását az indokolta, hogy 4-én a 27. szovjet hadsereg 33. lövészhadteste elfoglalta Brassót, így nem volt miért tovább tartani a határon kiépített védőállások előtti hídfőt, célszerűbbnek tűnt visszavonulni a védőállásokba, egyben a hegyek gerincvonalára.¹³¹

A 8. hadseregnél az Úz és a Csobányos völgyéből az előző nap Csíkmenaság-Pottyond térségébe visszavonult német-magyar csapatok arcvonalának megszilárdulása 5-ére esett. A német Breith-csoport és a 2. magyar tábori póthadosztály arcvonalszakaszán a szovjet csapatok a Tatros völgyében Gyimesfelsőlokig törtek előre, a 46. gyaloghadosztályén Gyergyószentmiklósig. Ezzel a szovjet 24. gárda-lövészhadtest elérte a Gyimesi-szorost, az 51. lövészhadtest elfoglalta a Békás-szorost. A Tatros és a Beszterce völgyében, illetve a hegyekben a kettő között meghúzódó falvak elvesztek. A Brandenburg-ezred egy zászlóalja egyelőre lezárta a Békás-szorostól észak felé, a Tölgyesihez vezető hegyi utat. A Békás-szoros birtokba vételével a szovjet csapatok itt is kijutottak (az Ojtoz, az Úz és a Csobányos völgye után) a Székely-medencébe.¹³² A 8. hadsereg napijelentése azt írja, hogy a Békás-szorosból a hadseregparancsnokság rendelte el az arcvonal visszavételét, de tervezi annak újbóli előretolását. A magunk részéről valószínűnek tartjuk, hogy a 46. gyaloghadosztály visszavételét a hágóig tervezték (ez is 15 km-es visszavonulást jelentett volna a határtól), de mivel dél felől, a Gyimesi-szorostól Balánbányán át a Békás-szoros hátában megjelentek a szovjet harcfelderítő járőrök, a hágó védelme illuzórikussá vált.¹³³

A XVII. hadtest jobbszárnyának visszavétele felkeltette a balszomszéd Észak-Ukrajna Hadseregcsoport figyelmét, s egyeztetést kért, ha a Dél-Ukrajna Hadsereg-

¹³⁰ Hadijelentések 680/b. o.

¹³¹ KTB 895. tekercs, 7208283. felvétel.; *Minaszjan*, 169. o.

¹³² KTB 895. tekercs, 7208283-7208284. felvétel.; KM-XI. 11.o.

¹³³ KTB 895. tekercs, 7208290. felvétel.; KM-XI. 11. o.

csoport a XVII. hadtest balszárnyának visszavételére készülne. Ez csatlakozott ugyanis az Észak-Ukrajna Hadseregcsoporthoz jobbszárnyán harcoló 1. magyar hadsereghez.¹³⁴

Az 5-i német napijelentés megemlíti, hogy a 6. szovjet gárda-harcokoszahadsereg elérte a Vaskapu-szorost. A német légifelderítés tévedett: az 53. hadsereg nyugati irányú előretörésre kikülönített 75. lövészhadteste érte el a Duna áttörését.¹³⁵

Szeptember 6-án a 6. hadsereg arcvonalán pozíciójavító harcok folytak. A Thams-csoport a Baróti-hegység nyugati lejtőin visszafoglalta Középpajtát. Sepsiszentgyörgytől, valamint Zágontól délnyugatra sikertelen román harcfelderítő vállalkozások zajlottak. Az Ojtozi-szoros kijáratánál Lemhény végleg a szovjet csapatok birtokába került.¹³⁶

A 8. hadsereg arcvonalszakaszán az Abraham-csoport sikertelen ellenlökést kísérelt meg a Békás-szoros irányába. A Gyimesi-szorosban a csoport ellenlökése teret nyert, s kijutott egészen Gyimesbükkig, amit visszafoglalt. Ezzel ismét magyar kézbe került a gyimesközéplaki völgyzár is. A Tatros völgyéből kétoldalt felvezető mellékvölgyekben nem foglalt vissza helységeket. A XVII. hadtest 3. hegyihadosztálya a Beszterce völgyében Brostenitől északnyugatra 5 km-re vette vissza első állásait, ezzel felhúzódtott a lakott települések fölé. Ez azonban még messze volt a magyar határtól.¹³⁷

7-én a 6. hadsereg Thams-csoportja Nagyajtánál elhárított egy román ellenlökést. A Gradl-csoport Székelykeresztúrnál átlépte a határt és a segesvári műút mentén elfoglalt három falut. E támadás nem tekinthető az Erdély-csoport támadásához való csatlakozásnak, csak állásaikból vetették ki a Székelykeresztúr nyugati külvárosait nyugtalanító román határőröket, akik aznap betörték a határ magyar oldalán lévő Fiatfalvára (Filiás). Sepsiszentgyörgy térségében a románok a brassói műút tengelyében betörték és elfoglalták Illyefalvát, Kököst és Bikfalvát. Az Ojtozi-szoros előterében a Kessel-csoport kísérelte meg sikertelenül Ozsdola visszafoglalását. Lemhényben utcai harcok folytak, de a község nem cserélt gazdát. Este a harcscsoportok megkapták a parancsot a visszavonulásra (a következő részben foglalkozunk a Székelyföld kiürítésével).¹³⁸

A 8. hadsereg arcvonalán 7-én a szovjet csapatok betörték Gyergyószentmiklós külterületére, de a 46. gyaloghadosztály kiszorította őket. E napon itt újabb német harcscsoport jelent meg, a 97. gránátosezredből és a 46. lövészszázalóaljból álló Gruppe Koppenwallner. Szovjet harcfelderítők tűntek fel Gyergyóölgyesnél a Kis-Beszterce völgyében, de a községbe nem hatoltak be. A XVII. hadtestnél nem történt említésre érdemes harccselekmény.¹³⁹ 8-án a Békás-szoros előtt helyi harcok zajlottak.¹⁴⁰ 9-én ezek folytak tovább, különösebb eredmény nélkül.¹⁴¹ E napon a 24. szovjet gárda-lövész-hadtest 6. gárda-lövészadosztályának harcokoszikkal megerősített harcscsoportja a

¹³⁴ KTB 895. tekercs, 7208290. felvétel.

¹³⁵ KTB 895. tekercs, 7208288. felvétel.; *Zaharov*, 138-139.o.

¹³⁶ KTB 895. tekercs, 7208461-7208462. felvétel.; KM-XI. 14. o.

¹³⁷ KTB 895. tekercs, 7208462. felvétel.; KM-XI. 14. o.

¹³⁸ KTB 895. tekercs, 7208470-7208471. felvétel.; KM-XI. 16. o.

¹³⁹ KTB 895. tekercs, 7208471-7208472. felvétel.; KM-XI. 16. o.

¹⁴⁰ KM-XI. 18. o.

¹⁴¹ KM-XI. 21. o.

Gyimesi-szoros keleti előterében elfoglalta Gyimesbükköt és elérte a Gyimesközéplok előtti völgyzárát, ahová a német Abraham-csoport vonult vissza.¹⁴²

Szeptember 7-én már olyan mértékű volt a szovjet csapatok beáramlása a Déli-Kárpátok átjáróin, hogy a hadseregcsoport parancsnoksága lehetetlennek ítélte a 2. hadsereg és a Gruppe Siebenbürgen támadásának folytatását, valamint a Székelyföld védelmét. A német légifelderítés ekkor már a 6. szovjet gárda-harcocsihadsereg főerőinek átkelését jelentette a Vöröstoronyi- és a Vulkán-szoroson át, s páncélos oszlopot jelentett Nagyszebentől északra is.¹⁴³ Friessner elhatározta, hogy a támadó csoportosításnak védelembe kell átmennie. A védelem kiépítését a Nagy-Küküllő (Tarnava Mare, Grosse Kokel) mentén határozta meg. Grolman 12 órakor kiadta hadműveleti parancsát. Ennek megfelelően a 2. hadsereg jobbszárnyának Gyulafehérvártól (Alba Iulia, Karlsburg) felfelé kellett védőállásokat foglalnia a Maros jobb- (északnyugati) partján Nagyenyedig (Aiud, Strassburg), balszárnyának a Nagy-Küküllő jobb- (északi) partján Erzsébetvárostól (Dumbraveni, Elisabethstadt) a Marosig. Ott kellett csatlakozást kiépíteni a 2. magyar páncélos- és a 8. SS-lovashadosztálynak. Utóbbinak szintén a Nagy-Küküllő mentén kellett kiépítenie védőállásait, a határtól (a folyó Székelykeresztúrnál keresztezte azt) Erzsébetvárosig. Ehhez az Erdély-csoportnak birtokba kellett vennie Segesvárt (Sighisoara, Schässburg). Grolman parancsában aznap, tehát 7-én estig határozta meg a kijelölt vonal elérését.¹⁴⁴

A feladatszabás egyszerre volt reális és irreális. Feltétlen reális volt a védelembe való átmenet elrendelésében, hiszen a szovjet csapatok beözönlésével az erőviszonyok oly mértékben változtak meg, ami valóban lehetetlenné tette a támadás folytatását, sőt papírforma szerint álló védelem megszervezésére sem hagytak sok esélyt. Irreálisnak ítéljük viszont annyiban, hogy nem állította le azonnal a támadást, s nem rendelte el a védelembe való átmenetet az elért terepszakaszon, tehát általában a Kis-Küküllő és a Maros vonalán. Ezzel egy teljes nappal több idő állt volna rendelkezésre a védőállások kiépítésére, továbbá nem határoztak volna meg eleve elérhetetlen támadási célokat.

A Nagy-Küküllő ugyanis átlagosan 20 km-re délebbre folyik a Kis-Küküllőtől, azzal párhuzamosan nyugati irányba. Láttuk, hogy a román ellenállás éppen 7-ére kezdett megerősödni, s hogy a magyar-német csapatok erre a napra a Kis-Küküllő vonalát érték el. A Gruppe Siebenbürgen szászszőlősi (Seleus) hídfőjét a Kis-Küküllő déli partján éppen 7-én számolta fel a 6. román kiképző gyaloghadosztály. A 2. magyar páncélos-hadosztály ugyan 7-én foglalt hídfőt Dicsőszentmártonnál, ám attól nyugatra még el sem érték a magyar csapatok a folyót. Sőt a 2. páncélos és a 9. póthadosztály, az öt támadó hadosztályból az a kettő, amely még 8-án is teret nyert, csak 5-8 km-re tudta megközelíteni a Kis-Küküllő Küküllővár (Cetatea de Balta) alatti szakaszát.

A Honvéd Vezérkar főnöke 7-én szintén támadással elérendő feladatot határozott meg. A 2. páncélos-hadosztálynak Gyulafehérváron át Hátszegig kellett (volna) kijutnia, mielőtt védelembe megy át. A támadásba be kellett (volna) kapcsolódnia az 1. és 2. hegyi pótbandárnak, a Nagyvárad–Bánffyhunad vonalról Belényes irányába. Ehhez

¹⁴² KM-XI. 21. o.; KTB 895. tekercs, 7208492-7208493. felvétel.; AR 79. o.

¹⁴³ KTB 895. tekercs, 7208473. felvétel.

¹⁴⁴ KTB 895. tekercs, 7208474. felvétel.

intézkedtek e két sereget átcsoportosítására Abrudbánya körzetébe. 9-én meg kellett (volna) indítania támadását a IV. hadtestnek is, s a Maros völgyében az 1. páncélosadosztálynak találkoznia kellett (volna) a 2. páncélosadosztállal.¹⁴⁵ A Fővezérség intézkedett a VII. hadtestparancsnokság, illetve a 4., a 8. tábori póthadosztály és a 12. tartalékhadosztály Nagyvárad térségében történő összevonására is, szintén támadó céllal.¹⁴⁶

A Honvéd Vezérkar hadműveleti osztályának 7-én kiadott parancsaiban realizálódott támadó elképzeléseket hasonló okokból tartjuk irreálisaknak, mint Grolman hadműveleti intézkedését. Az intézkedések annál is inkább irreálisak minősíthetők, mivel a Fővezérség tudott a 6. szovjet gárda-harcokoszadsereg Dél-Erdélybe érkezéről.

A hadműveleti osztály vezetője 7-én délután a 2. hadsereg törzsszállására küldte Bagaméry József vezérkari századost, hogy a helyszínen tájékozódjon a csapatok elért helyzetéről, s további harci lehetőségeiről. A fennmaradt feljegyzésben világosan megfogalmazódott, hogy a Vulkán-szoroson át előző nap óta beáramló szovjet páncélosok várhatóan már 8-án elérik a 2. hadsereg éleit, s hogy azokkal szemben a térségben harcoló két magyar hadosztály „... eredményes feltartóztató erőt nem képvisel”. Írásba fektették: „...a 2. hds. pk. úr a 2. pc. ho. alkalmazását a javasoltak szerint lehetetlennek tartja...”. A két pót hegyidandár támadásba vetését Veress elkésettnek nevezte, azokat inkább a 2. hadsereg főerői visszavonulásának biztosítására kívánta alkalmazni. Veress és Bagaméry álláspontja csupán a IV. hadtest támadólagos bevetésében egyezett meg, mivel annak még lett volna ideje birtokba venni a Maros és a Fehér-Körös áttöréseit az Erdélyt a Partiumtól elválasztó hegyeken, ezzel késleltetni a szovjet csapatokat: „... meg fogják előzni nemcsak a 2., hanem az 1. hds. visszavonulását is és valószínűleg a Szilágyság és a Nyírség területén döntő vereséget fog rájuk mérni.”¹⁴⁷

A Honvéd Vezérkar 1. osztályának intézkedését ezek ellenére az motiválhatta, hogy Grolman hadműveleti utasítását nyomatékos kérés formájában még délben a Fővezérség tudomására hozták. Az ezt megőrkítő Kubinyi főhadnagy azzal zárta a feljegyzést, hogy „Bár közlését az ezr. úr (Jessel német ezredes, Greiffenberg vezérkari főnöke – R. I.) nem abban a formában tette, de az parancsnak tekintendő.”¹⁴⁸

Érdekes, hogy a Fővezérség túllícitálta Grolman intézkedését, hiszen távolabbi elérendő terepszakaszt határozott meg a Dél-Ukrajna Hadseregcsoport vezérkari főnökénél, s nagyobb erők bevonását rendelte el a támadásba. Úgy véljük, így próbáltak esélyt adni a Grolman által meghatározottak végrehajtására, még a helyi viszonyokat és lehetőségeket náluk jobban ismerő Veress ellenében is. Úgy gondolhatták, az általuk kijelölt támadási célok elérésére való törekvés közben Veress eléri Grolman közelebbi támadási céljait. A dolog nem nyerte el a német hadvezetés tetszését. Grolman, akinek Greiffenberg vezérkari főnöke hívta fel a figyelmét, hogy a magyar Vezérkar az övétől

¹⁴⁵ Intézkedések 186-187. o.; a vonatkozó parancsnok száma: 265./Föv. hdm.-44. IX. 7., 268./Föv.hdm.-44. IX. 7., 276./Föv.hdm.-44. IX. 7. A hadműveleti utasításnak tekinthető 268.sz. intézkedés teljes egészében fennmaradt (Intézkedések 187. o.)

¹⁴⁶ Intézkedések 186. o.

¹⁴⁷ Intézkedések 188. o.

¹⁴⁸ Intézkedések 189. o.

eltérő tartalmú hadműveleti utasítást adott ki, az OKH-hoz fordult a magyar parancs megváltoztatása érdekében. Grolman ezen lépéséből kiérezhető, hogy még a saját maga által megszabott támadási célok teljesíthetőségében is kételkedett.¹⁴⁹

A Honvéd Vezérkar hadműveleti osztályának iratanyagában nem találunk arra iratot, vagy irat kiadására vonatkozó bejegyzést, hogy 8-án a 2. hadsereg támadását leállították volna, olyan bejegyzést viszont igen, hogy a 9-én megindítandó újabb támadáshoz az 1. hadseregtől ki kell vonni két gépvontatású tüzérosztályt és a 151. sorozatvető tüzérosztályt, s azokat át kell irányítani a 2. hadsereghez. Két nappal később mindenestre a már szállítás alatt álló 151. osztályt a IV. hadtesthez irányították.¹⁵⁰

Azt tudjuk, hogy IV. hadtest támadását 8-án 10-ére, 9-én 11-ére halasztották, de ezek az intézkedések sem tartalmaztak (a fennmaradt utalások szerint) semmit a 2. hadsereg támadásának leállítására.¹⁵¹ A IV. hadtest támadására vonatkozó 12-i hadműveleti utasítás, ellentétben a 2. hadseregével, fennmaradt.¹⁵² Ez, amelyet a távollévő Vörös vezérezredes helyett László Dezső altábornagy, vezérkarfőnök-helyettes írt alá, a 2. hadsereg támadásáról is ír: „Szándékom: a IV. hadtest és 2. hds. támadásával a Bihar tömbjét birtokba venni...”. Ez esetben a 2. hadsereg alatt a VII. hadtestet kell érteni, László ennek határozott meg olyan harcfeladatot, amely közvetlenül nem kapcsolódik a II. hadtest 5-én megindult támadásához. A 2. hadsereg és a VII. hadtest kapcsolódását az alárendeltségi viszonyokat illetően a II. részben vizsgáltuk.¹⁵³

A szakirodalomban elterjedt, hogy Veress 8-án leállította a 2. hadsereg támadását. Erre vonatkozó levéltári forrással nem rendelkezünk, adatokkal azonban igen. Kálmán Dániel azt írja, hogy a Fővezérségtől 8-án váratlanul (sic!) parancs érkezett a leállításra, s hogy azt a szovjet erők átkelésével indokolták a Déli-Kárpátok hágóin.¹⁵⁴ A 25. gyaloghadosztály hadműveleti naplója szerint Veress már 8-án közölte a támadás megállításának és a hadsereg visszavételének szándékát Hollósy-Kuthy László vezérőrnagy hadosztályparancsnokkal, elrendelve egyben, hogy a hadosztály kezdje meg védőállások kiépítését az Aranyos vonalán. Azt azonban ebben a naplóbejegyzésben sem találjuk meg, hogy ki is adta volna visszavonulásra vonatkozó parancsát.¹⁵⁵

A 2. hadsereg parancsnokának háromkötetes munkája a támadás leállítását tekintve – megítélésünk szerint – autentikusnak fogadható el. Veress azt írja: törzsének tisztjeivel egyetértésben már szeptember 6-án arra a következtetésre jutott, hogy a szovjet csapatok dél-erdélyi jelenléte következtében teljesíthetatlenné vált az eredeti hadműveleti cél, a Déli-Kárpátok átjáróinak birtokba vétele és lezárása. E naptól kezdve arra törekedett, hogy a hadsereg seregtestei jól védhető terepszakaszokra jussanak ki, s hogy a támadást ennek érdekében már csak korlátozott céllal szabad folytatniuk. Ez a Maros-vonal

¹⁴⁹ KTB 895. tekercs, 7208477. felvétel.

¹⁵⁰ Intézkedések 190., 192. o.; a vonatkozó intézkedések száma: 295./Föv. hdm.-44. IX. 8., 383./Föv.hdm.-44. IX. 10.

¹⁵¹ Intézkedések 190., 191. o.; a vonatkozó intézkedések száma: 306./Föv. hdm.-44. IX. 8., 378./Föv.hdm.-44. IX. 9.

¹⁵² Intézkedések 198-199. o.

¹⁵³ Intézkedések 198. o.

¹⁵⁴ KD-II. 258. o.

¹⁵⁵ 25. ho., 16-17. o.

elérése volt, ami egybecseng a hadseregcsoport parancsnokságának szándékával a Maros-Stellung védelmét illetően. Veress megjegyzi, hogy egyelőre (6-án) a seregtettek parancsnokságait nem tájékoztatta a nagy létszámú szovjet erők átkeléséről a Déli-Kárpátokon, mivel nem szerette volna támadásuk lendületét megtörni.¹⁵⁶

A Maros-vonal Veressnél is csak elvi fogalom volt. A földrajzi viszonyok függvényében az Aranyos torkolatáig szándékozott a védelem peremvonalát a Maros jobb- (északi) partján kialakítani, attól nyugatra pedig az Aranyos bal- (északi) partján. A 25. gyaloghadosztályt, a Székelykocsárdnál bevetett négy zászlóaljat leszámítva, az Aranyos-menti védelem kiépítésére rendelte, úgynevezett felvételi állásba. Meg kellett kezdeniük a védelem kiépítését a folyó mentén, s biztosítaniuk a hadsereg főerőinek visszavonulását. Veress védelmi tervet említ; ez tekinthető a tordai csata előjátékának.¹⁵⁷

Arra vonatkozóan, hogy a hadseregpáncsnok már 6-án elhatározta a visszavonulást a Maros-vonalra, rendelkezünk egy közvetett bizonyítékkal. Esze Jenő százados, a 2. páncélos hadosztály 2. páncélos utász zászlóaljának parancsnoka már 7-én parancsot kapott Marosludasnál (Ludus) egy hídfőállás berendezésére a Maros bal- (déli) partján, valamint a Maroson átívelő hidak robbantásának előkészítésére.¹⁵⁸

A védelemben való átmenetet elrendelő parancsot, legalábbis Veress így emlékezik, 9-én adta ki a hadsereg parancsnoksága. Ez már tartalmazta a folyó menti védőállások elfoglalásához szükséges visszavonulási feladatokat is. A parancs kiadásának időpontját a hadseregpáncsnok azzal indokolja, hogy e napon a 7. és 9. tábori póthadosztály már harcérintkezésbe került a szovjet csapatokkal, s hogy azok vissza is vetették néhány km-rel a két hadosztályt, amelyek csak német rohamlővegek és két német utász zászlóalj (92. és 207.) támogatásával tudták a szovjet harcokocsik útját elreteszelni.¹⁵⁹

A Honvédelmi Minisztérium által a háború után (közvetlenül) készített ún. béke-előkészítő iratok szerint a 2. magyar hadsereg csak egy nappal később, 10-én került közvetlen harcérintkezésbe szovjet csapatokkal. A magunk részéről a 9-i dátumot fogadjuk el, nem csupán a fentiek nyomán, de azért is, mert (mint látni fogjuk) 9-én történt a legnagyobb területvesztés a 2. hadsereg arcvonalán, a Marosújvár (Ocna Mures)–Dicsőszentmárton (Tirnaveni) sávban, sokkal nagyobb, mint 10-én.¹⁶⁰

Szeptember 8-án este a 2. hadsereg két hadosztálya, a hadseregcsoport napijelentése szerint, már megkezdte az előkészületeket a visszavonulásra a Maros-vonalig, illetve hátul elhelyezkedő csapatrészeikkel a védőállások kiépítését. A 7. és 9. tábori póthadosztályról van szó, bár a napijelentés nem nevezi meg őket. Annyiban pontosítanunk kell a német forrásban leírtakat, hogy (mint látni fogjuk) a védőállások kiépítését nem e két hadosztály hátsóbb csapatrészei végezték, hanem elsősorban a 25. gyaloghadosztály.¹⁶¹ A Kessel-zárócsoporthoz ugyanakkorra beérkezett Marosbogat térségébe.¹⁶²

¹⁵⁶ Veress-III. 25. o.

¹⁵⁷ Veress-III. 25. o.

¹⁵⁸ Esze, 32. o.

¹⁵⁹ Veress-III. 26. o.

¹⁶⁰ BEI 5. doboz a/VI./27. 5. o.

¹⁶¹ KTB 895. tekercs, 7208484. felvétel.

¹⁶² KTB 895. tekercs, 7208485. felvétel.

9-én a 7. tábori póthadosztály a Vidály (Vidolm)–Torockó (Rimetea)–Torockógyertyános (Valisoara)–Maroscsesztve (Cisteiu de Mures) vonalra vonult vissza, Miriszlót kiürítve. Maroscsesztvétől az arcvonala Maroskoppándig (Copand) a Maros jobb- (északi) partján húzódott. Az ettől a községtől a folyó mögé visszavonuló 9. póthadosztály a marosludasi kivételével feladta hídfőit a Maros déli partján. A 2. páncélosadosztály a Maroskoppánd–Magyarbükös–Dicsőszentmárton terepszakaszigig vonult vissza, Dicsőszentmártont és az ottani hídfőt feladva. A várostól feljebb az arcvonala e napon továbbra is a Kis-Küküllő mentén húzódott. A Maros–Kis-Küküllő között a visszavonulás mélysége elérte a 10-15 km-t.¹⁶³

9-én a Honvéd Vezérkar 6. osztálya közleményt adott ki. A 30. számú hadijelentés úgy fogalmaz, hogy „*Kolozsvártól D-re Tordán át előretört csapataink a megvert román erők üldözése közben elérték a Maros vonalát.*” A sajtónak szánt tájékoztató, nyilván a lakosság megnyugtatásának szándékától vezérelve, hamis volt. Rég nem folyt már üldözés, sőt folyamatban volt a visszavonulás (igaz, éppen a Maros vonalára). Az akkorra beérkezett szovjet csapatokról a közlemény nem is tett említést.¹⁶⁴

10-én a német napijelentés arról számol be, hogy a 7. tábori póthadosztály az Aranyos mentén ellenlökést indított Aranyoslonka visszafoglalására, s hogy a községtől 2 km-re északra elakadt. Erre Veress elképzelésének megvalósításához volt szükség, e nélkül hézag keletkezett volna az Aranyos-vonal védelmében, s a román csapatok behatolhattak volna a Gyalui-havasok keleti előhegyei közé. A román források e napon nem jeleznek a térségben magyar térnyerést, de nem is zárják azt ki, mivel csak 13-án említenek újabb román térnyerést, amikor az 1. román hegyihadosztály elfoglalta az Aranyoslonkától 4 km-re északra lévő Alsóaklost (Ocolis).¹⁶⁵ Az ellenlökést valójában a 25. gyaloghadosztály indította, azt majd az V. részben részletesen bemutatjuk.

A 7. és 9. póthadosztály egyéb arcvonalszakaszain jelentősebb harctevékenység nem volt, leszámítva, hogy Miriszlótól északra elhárítottak egy zászlóalj-erejű román támadást, illetve hogy az aznap előrevont 7. román kiképző gyaloghadosztály a Maroson Felvincnél (akkor Vintul de Sus, ma Unirea) átkelve betört a városba, ahonnan a 9. póthadosztály részei aznap még kivetették.¹⁶⁶

A 2. magyar páncélosadosztály arcvonala 10-én a Marosgezse (Gheja)–Cintos (Atintis)–Marosdég (Deag)–Küküllőpócsfalva (Paucisoara) vonalig vonták hátra. A visszavonulás a Maros és a Kis-Küküllő között 2-4 km átlagos mélységet ért el. Ettől keletre a védelem még mindig a Kis-Küküllő északi partján állt. Dicsőszentmártontól 11 km-re keletre, a 2. páncélos- és a 8. SS-lovashadosztály csatlakozásánál a 11. román kiképző gyaloghadosztály sikertelen kísérletet tett a betörésre, ami a visszavonulás rendezett végrehajtására utal.¹⁶⁷ A fenti vonalon a 2. páncélosadosztály részéről már csak gyalogos utóvédek harcoltak. A harcokcsik a 10-ére virradó éjszaka a marosludasi közúti hídon átkeltek a Maros északi partjára.¹⁶⁸ A hadosztály még a Marostól délre

¹⁶³ KTB 895. tekercs, 7208491. felvétel.; KM-XI. 21. o.; 25. ho. 18. o.; AR 81. o.

¹⁶⁴ Hadijelentések 682/b. o.

¹⁶⁵ KTB 895. tekercs, 7208500. felvétel.; KM-XI. 23. o.; AR 81. o.

¹⁶⁶ KTB 895. tekercs, 7208500. felvétel.; KM-XI. 23. o.; AR 81. o.

¹⁶⁷ KTB 895. tekercs, 7208500. felvétel.; KM-XI. 23. o.; AR 81. o.

¹⁶⁸ *Esze*, 32. o.

védekező utóvédei mögött a Maros vonalának biztosítását a Gruppe Siebenbürgen műszaki alakulatai vették át, annak előjeleként, hogy Marosludasig a német csoport veszi át a 2. magyar hadsereg balszárnyától a Maros-vonal védelmét.¹⁶⁹

Szeptember 11-én Székelykocsárd (Lunca Muresului)–Székelyföldvár (Razboieni Cetate) térségében, a 7. és 9. tábori póthadosztály csatlakozásánál, a 20. román kiképző gyaloghadosztály arcvonalán harcba lépett a 6. szovjet gárda-harcokocsihadsereg 5. gárda-harcokocsihadtestének egy harcokocsidandára. A szovjet-román csoportosítás estig mintegy 5 km mélységben nyert teret. A 7. póthadosztály arcvonalának balszárnyát 90 fokkal elkanyarította, hogy a támadók felé nézzen, a sarokpont a megtartott Felvinc volt. A 9. póthadosztály a német 92. páncélos utász- és 207. utászzászlóalj segítségével Székelykocsárdtól és Székelyföldvártól északra egyelőre elreteszelte a betörést, de világos volt, hogy a Maros és az Aranyos közötti nyílt terepen a harcokocsik feltartóztatása nem lesz lehetséges, a visszavonulást az Aranyosig gyorsan végre kell hajtani.¹⁷⁰

Az 5. szovjet harcokocsihadtest másik dandárának bevetésével Dicsőszentmártontól északra szintén jelentősen megváltozott a helyzet. A 2. páncélosadosztály kiürítette a Maros déli partját, Marosludastól délre sem sikerült hídfőt megtartani a folyó bal partján, a szovjet harcokocsidandár és a román 9. gyalog-, illetve 8. lovashadosztály Kutyalvától (Cuci) Marosgezséig kijutott a Maroshoz.¹⁷¹ A szovjet támadás megmozdította a Gruppe Siebenbürgen 2. páncélosadosztályhoz keletről csatlakozó arcvonalát is. A 8. SS-lovashadosztály jobbszárnya feladta a Kis-Küküllő vonalát és visszavonult az Oláhokcsárd (Cucurdea)–Mikefalva (Mica) terepszakaszra.¹⁷²

A 2. magyar hadsereg visszavonulása az Aranyos–Maros vonalára szeptember 12-ére fejeződött be. A 25. gyaloghadosztály ekkorra teljes egészében felvonult a Torda–Aranyosgyéres–Marosludas vonalra. A 25 km széles védősávba vonult vissza a 2. páncélosadosztály is. Tordánál, Aranyosegerbegynél és Gerendkeresztúrnál a két hadosztály hídfőket tartott fenn az Aranyos jobbpartján. A 7. és 9. tábori póthadosztályt, amelyek 5-e óta erősen leharcolttá váltak, a visszavonulás befejezése után hátravonták pihentetésre és feltöltésre. A védelem Aranyosbányától (Baia de Aries) Torda felé húzódó szakaszát 11-étől az egyidejűleg előrevont, az ideig harcba még nem vetett 1. és 2. pót hegyidandár foglalta el. A 7. hadosztály Szelicse (Salicea)–Sütmeg (Sutu)–Magyarpeterd (Petresti de Jos)–Indal (Deleni), a 9. hadosztály Mezőcsán (Ceanu Mare)–Mezőszentjakab (Padurea Iakobeni)–Mezőszopor (Soporu de Cimpie) térségében foglalt gyülekezési körletet. Ez azt jelentette, hogy a 7. hadosztály a Tordai-hasadékon átfolyó Hasadát patak völgyében, a 9. hadosztály az aranyosegerbegyi hídfőtől északkeletre 15–20 km-re a Mezőségben gyülekezett.¹⁷³ 13-án az utóvédek is átlépték az Aranyos vonalát.¹⁷⁴

¹⁶⁹ *Esze*, 32. o.

¹⁷⁰ KTB 895. tekercs, 7208509. felvétel.; KM-XI. 26. o.; AR 81. o.

¹⁷¹ KTB 895. tekercs, 7208509. felvétel.; KM-XI. 26. o.; AR 81. o.

¹⁷² KTB 895. tekercs, 7208509. felvétel.; KM-XI. 26. o.; AR 81. o.

¹⁷³ *Veress*-III. 26–27. o.; KTB 895. tekercs, 7208511., 7208523. felvétel.

¹⁷⁴ KTB 895. tekercs, 7208528. felvétel.

12-én Grolman távirati úton parancsot adott a 2. hadseregnek az Aranyos vonalának minden áron való tartására. Ez megegyezett Veress szándékával.¹⁷⁵

A 8. SS-lovashadosztály visszavonulása nem fejeződött be 12-én. Centruma Radnót (Iernut) és Kerelőszentpál (Sinpaul) között 14-ére vonult vissza a Maros mögé. Balszárnya ekkor még a Kerelőszentpál–Nagycserged (Cerghid)–Küküllőszéplak (Suplac) vonalon védekezett, s csak 17-én vonult vissza a Nyárad északi partjára, amikor Nagycsergednél a 9. román gyaloghadosztály, Küküllőszéplaknál a Tudor Vladimirescu hadosztály, Küküllőszéplak és Bélavásár (Baluseri) között a 78. szovjet lövész- és az 1. román lovashadosztály egyidejű támadást indított a Kis-Küküllő menti védővonal felgöngyölítésére. A Nyárad, majd torkolatától a Maros mentén a német védelem két hét időtartamra megszilárdult.¹⁷⁶

Szeptember 10-én este Kozár Elemér vezérkari ezredes, vezérkari főnök összegezte a 2. hadsereg addig tevékenységét a Honvéd Vezérkar főnöke számára. Az „Általános és magyar 2. hds-et érintő helyzetmegítélés 1944. szeptember hó 10-én este” címet viselő ötoldalas anyagot 11-én reggel távirati úton továbbították.¹⁷⁷

Összegzését azzal kezdi, hogy a 2. magyar hadsereg támadása meglepte a 4. román hadsereget, amely jelentős erőket vonultatott fel a támadási sávba eső területen. Megítélése szerint e térségből szerettek volna később támadást indítani: „...*saját támadásuk egyik fő területének szánták, amelyet az orosz erők felvonulásáig biztosítani akartak.*” Sajnálkozik afelett, hogy miután a magyar csapatok áttörték a román vonalakat és jelentős területnyereségre tettek szert, nem maradt lehetőségük a 4. román hadsereg megverésének befejezésére, mivel beérkeztek a szovjet harcokszó csapatok. Azokkal szemben pedig, az erőviszonyok alapján, a magyar csapatoknak semmi esélyük sem volt az eredeti feladat, a Déli-Kárpátok hágoinak birtokba vételére és lezárására.¹⁷⁸

Bár, mint fentebb láttuk, nem maradt fenn a 2. hadsereg szeptember 5-i támadására vonatkozó harcintézkedés, Kozár összegzése alapján következtethetünk annak tartalmára, legalábbis a hadműveleti célt illetően. A hadsereg vezérkari főnöke leírja, hogy „*Az eredeti célkitűzést, Dél-Erdély területének birtokba vételét lényeges szovjet erők megjelenése előtt nem válhattuk valóra.*”¹⁷⁹

E több szempontból is lényeges mondatból két dolgot emelünk ki. Az egyik az, hogy a 2. hadsereg támadásának nem politikai, hanem katonai célja volt, mégpedig a Déli-Kárpátok gerincvonalának lezárása. Ugyanaz a katonai cél, ami több német iratban is megjelenik. Az a katonai cél, amely (teljesítése esetén) biztosíthatta volna a Kárpát-medence és a Duna-vonal Vaskapu–Vidin közötti lezárását, s ott téli állások kialakítását. A cél katonai jellegének hangsúlyozása igen lényeges, mivel a korábbi hazai szakirodalomban előfordult az a román munkákban ma is olvasható állítás, hogy a támadásnak politikai célja lett volna, mégpedig Dél-Erdély visszacsatolása Magyarországhoz. Ez nem felel meg a valóságnak, a támadáshoz vezető politikai döntéshozó folyamatban meg

¹⁷⁵ KTB 895. tekercs, 7208523. felvétel.

¹⁷⁶ AR 81. o.

¹⁷⁷ Intézkedések 193-195. o., a távirat száma: Hung. 319 IX. 11.

¹⁷⁸ Intézkedések 193. o.

¹⁷⁹ Intézkedések 193. o.

sem jelent ilyen igény. Az más kérdés, hogy a katonai cél kizárólag Dél-Erdély katonai birtokba vételével lett volna megvalósítható. Politikai értelmével már csak azért sem, mert a katonai cél megvalósulása esetén Dél-Erdély lehetett volna a területi bázisa a német politikai vezetés, elsődlegesen Hitler által óhajtott németbarát román ellenkormányoknak. Ez pedig semmilyen módon sem lett volna összeegyeztethető Dél-Erdély Magyarországhoz való visszacsatolásával.

A másik lényeges elem, hogy a támadásnak a szovjet főerők beérkezése előtt kellett volna lezárnia a Déli-Kárpátok átjáróit. Hiba volna olyan következtetés levonása, hogy erre a Honvédség szeptember 5-énél korábban is képes lett volna, hiszen lám, a románok megfutottak. Hibás egyrészt azért, mert (mint a II. részben láttuk) az észak-erdélyi IX. magyar hadtest ehhez augusztus végén nem rendelkezett elég erővel. A 2. hadsereg megszervezésére idő kellett, hozzávetőleg 10 nap. A Honvédség harcképes alakulatai a román átállás pillanatában az Északkeleti-Kárpátokban, Galíciában, illetve a lengyel Főkormányzóságban álltak. A többi, elsősorban pótalakulat ekkor még nem mozgósítottan, az országban szétszórva állomásozott. Igaz, hogy szeptember 5. és 8. között a román csapatok jelentős területet vesztek, de a 4. román hadsereg ellenállása 8-ára éppen kezdett megszilárdulni. Az is igaz, hogy ennek megszervezésére csak szeptember elején került sor, de az 1. román hadsereg ezt megelőzően is Dél-Erdélyben állomásozott, nem kis erőfölényben a IX. magyar hadtesttel szemben.

S végezetül, de egyáltalán nem utolsósorban szeptember 5-én a szovjet csapatok már a Déli-Kárpátokon belül voltak. Nem is kis erővel, hiszen Nagyszebenből a 2. Ukrán Front legerősebb kötelékét jelentették, a 6. gárda-harcokoszahadsereget. Ebben az összefüggésben azt a következtetést kell levonnunk, hogy a 2. magyar hadsereg támadásának szeptember 5-i megindítása már elkésett, mivel reálisan már nem számolhattak a Kozár által is leírt katonai cél megvalósíthatóságával. A 2. hadsereg, bármennyire is teret nyert a román csapatokkal szemben támadásának első három napján, időközben irreálissá vált cél érdekében tevékenykedett. Erejét „felélte” a három napos támadásban, s az azt azonnal követő visszavonulásban, aminek következtében a számára kijelölt védőszakasz megtartására csak részlegesen volt képes.

A tordai csatában ugyan valóban feltartóztatta a szovjet-román kötelékeket, de csak Torda és Marosludas között. Tordától nyugatra, a Gyalui-havasok keleti előhegyei között erre már nem volt képes, egyszerűen nem volt hozzá elegendő ereje. Nem azt szeretnénk ezzel állítani, hogy az 1. és 2. hegyi pótandár katonái kevésbé harcoltak kitartóan, mint a 25. gyalog- és a 2. páncélosadosztály honvédei. Nem. Egyszerűen túl nagyok bizonyult a számukra kijelölt védősáv. Kicsit hasonlóan, mint másfél évvel korábban Don-menti bajtársaik számára. Az arcvonalat végül a Kolozsváron is átfolyó Kis-Szamostól délre néhány km-re, a Gyalui-havasok előhegyeinek kelet-nyugati irányú vízváltóján tudták (német segítséggel) stabilizálni.

Ennek alapján – megítélésünk szerint – megkockáztatható a megállapítás, hogy szerencsésebb lett volna eleve korlátozott célú támadást indítani. (Ha már mindenképpen támadásra kerül sor, de ezt Kolozsvár terep adta védhetetlensége déli irányból – hiszen az akkori országhatár a város déli peremétől 2-3 km-re húzódott – valóban szükségessé tette; s ez is kizárólag katonai cél, nem politikai.) E támadás kis erőfeszítéssel és kis veszteséggel érte volna el a Gyalui-havasok keleti előhegyeinek kelet-nyugati irányú

vízválasztóját, onnan a Turi patak völgyét a Kolozsvár–Torda főút tengelyében, Tordától az Aranyost, annak torkolatától pedig a Maros vonalát a Nyárad torkolatáig. Ezzel biztosítható lett volna Kolozsvár és az Aranyos–Maros-vonal védelme, beleértve a Marosvásárhely és Kolozsvár közti országhatár-beszögellés levágását és Marosvásárhely védelmének biztosítását is. A korlátozott célú támadást követően több idő állt volna rendelkezésre a védelem kiépítésére ott, ahol az a valóságban a végrehajtott támadás, majd az azt azonnal követő visszavonulás nyomán amúgy is megszilárdult. Több idő, hiszen, mint láttuk, ezt a vonalat a 2. hadsereg már a támadás első napján, 5-én este elérte, s csak 11-12-ére vonult oda vissza. Ez pedig pontosan egy hét. Ez az egy hét állt volna rendelkezésre a védelem kiépítésére, úgy, hogy a 2. hadsereg addigi harcértékének csak kis részét veszítette volna el az egynapos, korlátozott célú támadásban.

Kozár a továbbiakban helyesli az Aranyos–Maros-vonal kijelölését a védelemre. Nem jut el a fenti következtetésekig, de a szeptember 5-i támadás eredményének tudja be, hogy a 2. Ukrán Front nem kezdett korábban komolyabb támadást a Bánságban és a Délkelet-Alföldön, hiszen éppen a 2. hadsereg támadása miatt fordították a 2. Ukrán Front főerőit Dél-Erdély irányába. E következtetését továbbgondolva kimondja, hogy a támadás nagyobb erőt mutatott a 2. hadsereg valóságos erejénél, s ez vezetett a 2. Ukrán Front főerőinek 90 fokos jobbra fordításához.¹⁸⁰

Kozár e következtetése nem nélkülözi a logikát, de téves. Az igaz, hogy a 90 fokos elfordításra vonatkozó szovjet direktívát (a II. részben láthattuk) szeptember 5-én adták ki, amikor a 2. hadsereg támadása már megindult, de tudnunk kell azt, hogy a második világháború során egyetlen szovjet direktíva (legfelsőbb szintű hadműveleti parancs) sem született meg egyetlen nap alatt. Igaz ez a hasonló szintű német, vagy angolszász hadműveleti utasításokra is. A szeptember ötödikei direktíva előkészítése is napokat vett igénybe, s megszületését így nem is befolyásolhatta a 2. hadsereg nem várt támadása. Amikor a magyar támadás megindult, a direktíva már „úton volt” a 2. Ukrán Front felé. A szovjet források le is írják, hogy az Malinovszkij felterjesztett javaslatai alapján született meg. A direktíva elgondolása, amit Malinovszkij a jelen lévő Zsukovval együtt dolgozott ki, 4-én érkezett meg a szovjet vezérkarhoz.¹⁸¹

A 2. Ukrán Front főerőinek 90 fokos elfordítása két más eseménysor következménye volt. Ezek egyike, hogy a szovjet csapatok nem tudtak áttörni a Keleti-Kárpátok hágóin, s Malinovszkij nem szeretett volna olyan sok időt fordítani a Keleti-Kárpátokban kiépített, magyar és német csapatok védte magyar erődvonalak leküzdésére, mint Petrov 4. Ukrán Frontja az Északkeleti-Kárpátokban. A másik, hogy a szeptember 5-én északra fordított három hadsereg (a 27. és 53. összefegyvernemi, valamint a 6. gárda-harckocsihadsereg), amikor augusztus végén a Foksányi-kapun át támadott nyugati irányban, a Kárpátokkal párhuzamosan haladt, azoktól délre. E két tényezőt összekapcsolva világossá válik Malinovszkij szándéka: ha a Déli-Kárpátokon keresztül a 8. német hadsereg hátába kerül, kimozdíthatja helyzetéből a Keleti-Kárpátokban elakadt jobbszárnyat (a 7. gárda- és a 40. összefegyvernemi hadsereget), ráadásul átkelése a dél-erdélyi román katonai jelenlét következtében akadálymentesnek ígérkezett. Malinovszkij

¹⁸⁰ Intézkedések 193/b.-194. o.

¹⁸¹ *Styemenko, Sz. M.*: A vezérkar a háború éveiben. Budapest, 1975. 255. o.

számítása e tekintetben be is vált: a német hadvezetés hamarosan megkezdte a Székelyföld kiürítését.¹⁸²

Kozár a 2. hadsereg jelenlétéből a Maros-vonalon levon még egy következtetést, nevezetesen hogy az nem engedi meg a szovjet hadvezetésnek főerői átcsoportosítását a Délkelet-Alföldre. Tévedett, a 2. Ukrán Front törzse pontosan fel tudta mérni, hogy mekkora erők állnak a Maros-vonalon, s hogy azok lekötésére mekkora erőket kell hátrahagynia, ide értve a 4. román hadsereget is. Felmérte, hogy főerőit nyugodtan átmozgathatja nyugatra, s a harckocsi-magasabbegységek szétbontakoztatására sokkal alkalmasabb Délkelet-Alföldön bevetheti a Dél Hadseregcsoport jobbszárnya ellen.

Kozár további gondolata, nevezetesen hogy most (azaz szeptember közepén) jött el a legalkalmasabb pillanat a 2. Ukrán Front déli szárnyának (sic!) megsemmisítésére, a fentiek fényében teljesen téves. Ilyen gondolat a német hadvezetésben még csak fel sem merült. Kozár azt is leírja, hogy ezt a megsemmisítő támadást mely terepszakaszokról, mely irányokban és milyen erőkkel kellene megindítani.¹⁸³

Végkövetkeztetésében viszont igaza van a 2. magyar hadsereg vezérkari főnökének: „...Erdély elvesztése után (a német hadvezetés – R. I.) sokkal kedvezőlenebb helyzetben még kevésbé remélhetné a háború folyásának javára fordítását.”¹⁸⁴

István Ravasz

MILITARY OPERATIONS IN TRANSYLVANIA,
LATE SUMMER – EARLY AUTUMN 1944

The Beginning of the Fights on the Territory of Hungary

Summary

This study in an abridged and revised variation of the 3rd part of the author's Ph. D. thesis under the title „The Questions of Turning the Carpathian Basin into a Theatre of War in 1944 and the Operations in Eastern Hungary with Special Respect to the Formation of the Royal Hungarian 2nd Army and its Fights in Transylvania”.

The author deals with the strategical and operational effects of Roumania's volte-face on 23 August 1944 and treats the attempts of the German political and military leadership to reverse the events and later to moderate their consequences. He analyses the measures of the Hungarian state and military leadership in order to manage the crisis which followed the Roumanian decision – and their dilemma between continuation the war and the break-away. The study proves that the war between Hungary and Roumania was ineluctable, because in the case in question the Hungarian leadership decided to continue the war. Finally the author demonstrates that the Hungarian operation was started to close the passes of the Carpathians and not to reannex South Transylvania.

István Ravasz

LES OPERATIONS MILITAIRES DE TRANSYLVANIE
A LA FIN DE L'ETE ET AU DEBUT DE L'AUTOMNE DE 1944

Le début des combats de Hongrie

¹⁸² Intézkedések 194. o.

¹⁸³ Intézkedések 194-194/b.-195. o.

¹⁸⁴ Intézkedések 195. o.

Résumé

Cet essai fait la 3ème partie de la dissertation de licence (Ph. D.) de l'auteur, dont le titre est: Les questions de la transformation du bassin des Carpathes en champ de bataille en 1944, les opérations militaires menées dans l'Est de la Hongrie, tout particulièrement la formation de la 2ème armée hongroise et ses combats en Transylvanie.

L'étude s'occupe des influences militaires de la défection de la Roumanie le 23 août 1944. L'auteur présente les essais de la direction politique et militaire allemande pour le retournement des événements, puis pour la modération des conséquences. Il analyse les mesures de la direction de l'État et militaire hongroise, prises pour essayer de traiter la crise suivant le pas roumain, et le grand dilemme hongrois: finir ou continuer la guerre?

L'auteur démontre que la guerre hongroise-roumaine était une conséquence inévitable de la défection de la Roumanie, comme la direction hongroise, à ce moment-là a encore décidé de continuer la guerre, et il démontre également que le but de l'opération militaire hongroise n'était pas la réannexion du Sud de la Transylvanie, mais la fermeture militaire des points de passage des Carpathes.

István Ravasz

DIE KRIEGSOPERATIONEN IN SIEBENBÜRGEN
IM SPÄTSOMMER–FRÜHHERBST 1944

Der Anfang der Kämpfe in Ungarn

Resumee

Die Studie ist eine abgekürzte Variante des 3. Teils der Dissertation des Autoren „Zu der Frage, wie Ungarn 1944 zum Kriegsschauplatz wurde bzw. der Kriegsoperationen in Ostungarn mit besonderer Rücksicht auf die Aufstellung der 2. Ungarischen Armee und ihre Kämpfe in Siebenbürgen.“

Der Autor befaßt sich mit den strategischen und operativen Auswirkungen des Übertretens von Rumänien am 23. August 1944. Es beschreibt die Versuche der deutschen politischen und militärischen Führung, die Ereignisse rückgängig zu machen sowie ihre Bestrebungen, die Folgen zu lindern. Er analysiert die Maßnahmen der ungarischen Staats- und Militärführung, die infolge des Schrittes der Rumänen entstandene Krise zu handhaben, und ihr Dilemma, ebenfalls aus dem Krieg auszutreten oder ihn fortzusetzen.

Er beweist, daß der Ausbruch des Krieges zwischen Ungarn und Rumänien eine notwendige Folge des Übertretens von Rumänien war, da die ungarische Führung damals noch für die Fortsetzung des Krieges Stellung nahm, ferner daß die ungarischen Kriegsoperationen nicht den Anschluß von Südsiebenbürgen sondern die militärische Absperrung der Pässe der Karpaten zum Ziel hatten.

Иштван Равац

ОПЕРАЦИИ В ТРАНСИЛЬВАНИИ ПОЗДНИМ
ЛЕТОМ – РАННЕЙ ОСЕНЬЮ 1944 ГОДА

Начало битв в Венгрии

Резюме

Статья содержит сокращенный вариант 3. части кандидатской диссертации Автора, называемой „Вопросы превращения Карпатского бассейна в театр военных действий и анализ военных операций, проходивших на восточной половине территории Венгрии, особым вниманием на формирование 2-ой венгерской армии и бои в Трансильвании“.

Автор анализирует стратегическое и оперативное воздействие перехода Румынии на сторону антигитлеровской коалиции 23 августа 1944 года. Статья показывает попытки германского политического и военного руководства повернуть события вспять и характеризует его стремления умерить последствия этого румынского шага. Автор анализирует меры, принятые венгерским государственным и военным руководством для того, чтобы взять в руки сложившуюся после выхода Румынии критическую обстановку, решить дилемму в вопросе выхода из войны или продолжения войны.

Автор показывает, что венгеро-румынская война вспыхнула закономерно после перехода румын на сторону советских войск, тогда как венгерское руководство – в то время еще – стояло на позиции продолжения войны, и венгерская операция ставила целью не возвращение Южной Трансильвании, а военную блокировку перевалов в Карпатах.